ปทรูปสิทฺธิ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คนฺถารมฺภ

(ก) วิสุทฺธสทฺธมฺมสหสฺสทีธิตึ
สุพุทฺธสมฺโพธิยุคนฺธโรทิตํ
ติพุทฺธเขตฺเตกทิวากรํ ชินํ
สธมฺมสํฆํ สิรสาภิวนฺทิย.[๑]

(ข) กจฺจายนญฺจาจริยํ นมิตฺวา
นิสฺสาย กจฺจายนวณฺณนาทึ
พาลปฺปโพธตฺถมุชุํ กริสฺสํ
พฺยตฺตํ สุกณฺฑํ ปทรูปสิทฺธึ.[๒]

---

๑ วํสฏฺฐคาถา ๒ อินฺทวชิราคาถา

๑. สนฺธิกณฺฑ

ตตฺถ ชินสาสนาธิคมสฺส อกฺขรโกสลฺลมูลกตฺตา ตํ สมฺปาเทตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ อภิเธยฺยปฺปโยชนวากฺยมิทมุจฺจเต.

๑. **อตฺโถ อกฺขรสญฺญาโต.**[๑]

โย โกจิ โลกิยโลกุตฺตราทิเภโท วจนตฺโถ, โส สพฺโพ อกฺขเรเหว สญฺญายเต. สิถิลธนิตาทิอกฺขรวิปตฺติยํ หิ อตฺถสฺส ทุนฺนยตา โหติ. ตสฺมา อกฺขรโกสลฺลํ พหูปการํ พุทฺธวจเนสุ. เอตฺถ ปทานิปิ อกฺขรสนฺนิปาตรูปตฺตา อกฺขเรเสฺวว สงฺคยฺหนฺติ.

ตสฺมา อกฺขรโกสลฺลํ สมฺปาเทยฺย หิตตฺถิโก
อุปฏฺฐหํ ครุํ สมฺมา อุฏฺฐานาทีหิ ปญฺจหิ.

๑.๑. สญฺญาวิธาน

ตตฺถาโท ตาว สทฺทลกฺขเณ โวหารวิญฺญาปนตฺถํ สญฺญาวิธานมารภียเต.

๒. **อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาลีสํ.**[๒]

อกฺขรา อปิ อาทโย **เอกจตฺตาลีสํ**. เต จ โข ชินวจนานุรูปา **อ**การาทโย นิคฺคหีตนฺตา เอกจตฺตาลีสมตฺตา วณฺณา ปจฺเจกํ **อกฺขรา** นาม โหนฺติ.

---

๑ กจฺ. ๑

๒ กจฺ. ๒, โมคฺ. ๑/๑, นีติ. ๑/๒, สี. เอกจตฺตาฬีสํ.

ตํ ยถา :- อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อํ อิติ อกฺขรา.

นกฺขรนฺตีติ **อกฺขรา**. อ อาทิ เยสํ เต **อาทโย**. อการาทีนมนุกฺกโม ปเนส ฐานาทิกฺกมสนฺนิสฺสิโต. ตถา หิ ฐานกรณปฺปยตเนหิ วณฺณา ชายนฺเต.

ตตฺถ **ฉ ฐานานิ** กณฺฐ ตาลุ มุทฺธ ทนฺต โอฏฺฐ นาสิกวเสน.

ตตฺถ **อ**วณฺณ **ก**วคฺค **ห**การา **กณฺฐชา**.
อิวณฺณ **จ**วคฺค **ย**การา **ตาลุชา**.
ฏวคฺค **ร**การ **ฬ**การา **มุทฺธชา**.
ตวคฺค **ล**การ **ส**การา **ทนฺตชา**.
อุวณฺณ **ป**วคฺคา **โอฏฺฐชา**.
เอกาโร **กณฺฐตาลุโช**.
โอกาโร **กณฺโฐฏฺฐโช**.
วกาโร **ทนฺโตฏฺฐโช**.
นิคฺคหีตํ (ํ) **นาสิกฏฺฐานชํ**.
งญณนมา **สกฏฺฐานชา นาสิกฏฺฐานชา** จาติ.[๑]

หการํ ปญฺจเมเหว อนฺตฏฺฐาหิ จ สํยุตํ
โอรสนฺติ วทนฺเตตฺถ กณฺฐชํ ตทสํยุตํ.[๒]

กรณํ ชิวฺหามชฺฌํ ตาลุชานํ. ชิวฺโหปคฺคํ มุทฺธชานํ. ชิวฺหาคฺคํ ทนฺตชานํ. เสสา สกฏฺฐานกรณา.

---

๑ สี. สกฏฺฐานนาสิกฏฺฐานชาติ. ๒ ปาณินีย คาถา ๑๐

ปยตนํ สํวุตาทิกรณวิเสโส. สํวุตมการสฺส.[๑] วิวฏํ[๒] เสสสรานํ[๓] สการหการานญฺจ. ผุฏฺฐํ วคฺคานํ. อีสํผุฏฺฐํ ยรลวานนฺติ.

เอวํ ฐานกรณปฺปยตนสุติกาลเภทภินฺเนสุ อกฺขเรสุ สรา นิสฺสยา, อิตเร นิสฺสิตา.

ตตฺถ

นิสฺสยาโท สรา วุตฺตา พฺยญฺชนา นิสฺสิตา ตโต
วคฺเคกชา พหุตฺตาโท ตโต ฐานลหุกฺกมา.[๔]

วุตฺตญฺจ

ปญฺจนฺนํ ปน ฐานานํ ปฏิปาฏิวสาปิ จ
นิสฺสยาทิปฺปเภเทหิ วุตฺโต เตสมนุกฺกโมติ.[๕]

เอเกนาธิกา จตฺตาลีสํ **เอกจตฺตาลีสํ**. เอเตน คณนปริจฺเฉเทน

อธิกกฺขรวนฺตานิ เอกตาลีสโต อิโต
น พุทฺธวจนานีติ ทีเปตาจริยาสโภ.

อปิคฺคหณํ เหฏฺฐา วุตฺตานํ อเปกฺขากรณตฺถํ.

๓. ตตฺโถทนฺตา สรา อฏฺฐ.[๖]

ตตฺถ เตสุ อกฺขเรสุ **อ**การาทีสุ **โอ**การนฺตา อฏฺฐ อกฺขรา **สรา** นาม โหนฺติ.

ตํ ยถา :- อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ อิติ สรา.

---

๑ ม. สํวุตตฺตมการสฺส ๒ สี. วิวฏตฺตํ ๓ สี. สรานํ
๔ ก. ฐานลหุกฺกโม ๕ นฺยาส. ๑/๒ ๖ กจฺ. ๓, โมคฺ. ๑/๒, นีติ. ๓

โอ อนฺโต เยสํ เต **โอทนฺตา**. **ท**กาโร สนฺธิโช. สรนฺติ คจฺฉนฺตีติ **สรา**, พฺยญฺชเน สาเรนฺตีติปิ **สรา**.

“ตตฺถา”ติ วตฺตเต.

๔. ลหุมตฺตา ตโย รสฺสา.[๑]

ตตฺถ อฏฺฐสุ สเรสุ ลหุมตฺตา ตโย สรา **รสฺสา** นาม โหนฺติ.

ตํ ยถา :- อ อิ อุ อิติ รสฺสา.

ลหุกา มตฺตา ปมาณํ เยสํ เต **ลหุมตฺตา**. **มตฺตา**สทฺโท เจตฺถ อจฺฉราสงฺฆาตอกฺขินิมีลนสงฺขาตํ กาลํ วทติ. ตาย มตฺตาย เอกมตฺตา **รสฺสา**, ทฺวิมตฺตา **ทีฆา**, อฑฺฒมตฺตา **พฺยญฺชนา**. **ลหุ**คฺคหณํ เจตฺถ ฉนฺทสิ ทิยฑฺฒมตฺตสฺสาปิ คหณตฺถํ. รสฺสกาลโยคโต **รสฺสา**, รสฺสกาลวนฺโต วา **รสฺสา**.

สรรสฺสคฺคหณานิ จ วตฺตนฺเต.

๕. อญฺเญ ทีฆา.[๒]

ตตฺถ อฏฺฐสุ สเรสุ รสฺเสหิ อญฺเญ ทฺวิมตฺตา ปญฺจ สรา **ทีฆา** นาม โหนฺติ.

ตํ ยถา อา อี อู เอ โอ อิติ ทีฆา.

อญฺญคฺคหณํ ติยฑฺฒมตฺติกานมฺปิ สงฺคหณตฺถํ. ทีฆกาเล นิยุตฺตา ตพฺพนฺโต วา **ทีฆา**. กฺวจิ สํโยคปุพฺพา **เอ**กา**โร**การา รสฺสา อิว วุจฺจนฺเต. ยถา เอตฺถ, เสยฺโย,[๓] โอฏฺโฐ,[๔] โสตฺถิ.[๕]

---

๑ กจฺ. ๔, โมคฺ. ๑/๔, นีติ. ๔ ๒ กจฺ. ๕, โมคฺ. ๑/๕, นีติ. ๕๓ ขุ.ชา. ๒๗/๑๒/๔
๔ วิ.ป. ๘/๑๕๖/๖๘ ๕ ที.สี. ๙/๒๗๔/๙๖

กฺวจีติ กึ. มํ เจ ตฺวํ นิขณํ วเน,[๑] ปุตฺโต ตฺยาหํ มหาราช.[๒]

๖. **ทุมฺหิ ครุ.**[๓]

ทฺวินฺนํ สมูโห **ทุ**, ตสฺมึ ทุมฺหิ. สํโยคภูเต อกฺขเร ปเร โย ปุพฺโพ รสฺสกฺขโร, โส **ครุ**สญฺโญ โหติ.

ยถา ทตฺวา[๔] หิตฺวา[๕] ภุตฺวา.[๖]

“ครู”ติ วตฺตเต.

๗. **ทีโฆ จ.**[๗]

ทีโฆ จ สโร **ครุ**สญฺโญ โหติ.

ยถา :- นาวา[๘] นที[๙] วธู[๑๐] เทฺว[๑๑] ตโย.[๑๑] ครุกโต[๑๒] อญฺโญ “ลหุโก”ติ เวทิตพฺโพ.

๘. **เสสา พฺยญฺชนา.**[๑๓]

ฐเปตฺวา อฏฺฐ สเร เสสา อฑฺฒมตฺตา อกฺขรา **ก**การาทโย นิคฺคหีตนฺตา เตตฺตึส **พฺยญฺชนา** นาม โหนฺติ. วุตฺเตหิ อญฺเญ **เสสา**. พฺยญฺชียติ เอเตหิ อตฺโถติ **พฺยญฺชนา**.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๘/๖/๑๒๗
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๗/๒
๓ กจฺ. ๖๐๒, นีติ. ๑๐
๔ วิ.มหาวิ. ๒/๕๖๒/๔๙
๕ ขุ.สุ. ๒๕/๒๐๑/๕๒
๖ สี. หุตฺวา
๗ กจฺ. ๖๐๓, นีติ. ๙
๘ วิ.มหาวิ. ๒/๔๗๗/๘
๙ สํ.มหา. ๑๙/๖๕๑/๒๑๔
๑๐ ขุ.วิ. ๒๖/๒๙๒/๓๙
๑๑ อภิ.ป. ๔๐/๕๔/๑๙
๑๒ ที.สี. ๙/๓๐๓/๑๑๓
๑๓ กจฺ. ๖, โมคฺ. ๑/๖, นีติ. ๖

ตํ ยถา :- ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อํ อิติ พฺยญฺชนา. กการาทีสฺวกาโร อุจฺจารณตฺโถ.

“พฺยญฺชนา”ติ วตฺตเต.

๙. **วคฺคา ปญฺจปญฺจโส มนฺตา.**[๑]

เตสํ โข พฺยญฺชนานํ **ก**การาทโย **ม**การนฺตา ปญฺจวีสติ พฺยญฺชนา ปญฺจปญฺจวิภาเคน **วคฺคา** นาม โหนฺติ.

ตํ ยถา :- ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม อิติ วคฺคา.

เต ปน ปฐมกฺขรวเสน **กวคฺคจวคฺค**าทิโวหารํ คตา. **วคฺโค**ติ สมูโห. ตตฺถ ปญฺจปญฺจวิภาเคนาติ วา ปญฺจ ปญฺจ เอเตสมตฺถีติ วา **ปญฺจปญฺจโส**. โม อนฺโต เยสํ เต **มนฺตา**.

๑๐. **อํ อิติ นิคฺคหีตํ.**[๒]

อกาโร อุจฺจารณตฺโถ. **อิติ**สทฺโท ปนานนฺตรวุตฺตนิทสฺสนตฺโถ. อํ อิติ ยํ อการโต ปรํ วุตฺตํ พินฺทุ, ตํ **นิคฺคหีตํ** นาม โหติ. รสฺสสฺสรํ นิสฺสาย คยฺหติ, กรณํ นิคฺคเหตฺวา คยฺหตีติ วา **นิคฺคหีตํ**.

กรณํ นิคฺคเหตฺวาน มุเขนาวิวเฏน[๓] ยํ
วุจฺจเต นิคฺคหีตนฺติ วุตฺตํ พินฺทุ สรานุคํ.

อิธ อวุตฺตานํ ปรสมญฺญานมฺปิ ปโยชเน สติ คหณตฺถํ ปริภาส-มาห.

---

๑ กจฺ. ๗, โมคฺ. ๑/๗, นีติ. ๗ ๒ กจฺ. ๘, โมคฺ. ๑/๘, นีติ. ๘ ๓ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๔๘๕/๕๕๒

๑๑. ปรสมญฺญา ปโยเค.[๑]

ยา จ ปน ปรสฺมึ สกฺกตคนฺเถ, ปเรสํ วา เวยฺยากรณานํ สมญฺญา โฆสาโฆส-โลป-สวณฺณ-สํโยค-ลิงฺคาทิกา, ตา ปโยเค สติ เอตฺถาปิ ยุชฺชนฺเต.

ปรสฺมึ ปเรสํ วา สมญฺญา **ปรสมญฺญา**. (พฺยากรเณ พฺยากรณมธีตานํ วา สมญฺญาตฺยตฺโถ.)[๒] ปยุชฺชนํ **ปโยโค**, วินิโยโค.

ตตฺถ วคฺคานํ ปฐมทุติยา **ส**กาโร จ **อโฆสา**.[๓] วคฺคานํ ตติยจตุตฺถปญฺจมา ย-ร-ล-ว-ห-ฬา จาติ เอกวีสติ **โฆสา**[๔] นาม.

เอตฺถ จ วคฺคานํ ทุติยจตุตฺถา **ธนิตา**ติปิ[๕] วุจฺจนฺติ, อิตเร **สิถิลา**ติ.[๖] วินาโส **โลโป**. รสฺสสฺสรา สกทีเฆหิ อญฺญมญฺญํ **สวณฺณา**[๗] นาม, เย **สรูปา**ติปิ[๘] วุจฺจนฺติ. สรานนฺตริตานิ พฺยญฺชนานิ **สํโยโค**. ธาตุปฺปจฺจยวิภตฺติวชฺชิตมตฺถวํ **ลิงฺคํ**.[๙] วิภตฺยนฺตํ **ปทํ**. อิจฺเจวมาทิ.

อิติ สญฺญาวิธานํ.

---

๑ กจฺ. ๙
๒ สี. น ทิสฺสติ
๓ นีติ. ๑๗
๔ นีติ. ๑๘
๕ นีติ. ๑๕
๖ นีติ. ๑๔
๗ นีติ. ๘
๘ นีติ. ๘
๙ กาตนฺต. ๓/๒

๑.๒. สรสนฺธิวิธาน

อถ สรสนฺธิ วุจฺจเต.

“โลก อคฺคปุคฺคโล, ปญฺญา อินฺทฺริยํ, ตีณิ อิมานิ, โน หิ เอตํ, ภิกฺขุนี โอวาโท, มาตุ อุปฏฺฐานํ, สเมตุ อายสฺมา, อภิภู อายตนํ, ธนํ เม อตฺถิ, สพฺเพ เอว, ตโย อสฺสุ ธมฺมา, อสนฺโต เอตฺถ น ทิสฺสนฺติ” อิตีธ สราทิสญฺญายํ สพฺพสนฺธิกรณฏฺฐาเน พฺยญฺชนวิโยชนตฺถํ ปริภาสมาห.

๑๒. **ปุพฺพมโธฐิตมสฺสรํ สเรน วิโยชเย.**[๑]

สเรนาติ นิสฺสกฺเก กรณวจนํ สหโยเค วา.

สนฺธิตพฺเพ[๒] สรสหิตํ ปุพฺพพฺยญฺชนํ อนติกฺกมนฺโต อโธฐิต-มสฺสรญฺจ กตฺวา สรโต วิโยชเยติ สรโต พฺยญฺชนํ วิโยเชตพฺพํ.

เอตฺถ จ **อสฺสร**คฺคหณสามตฺถิเยน “พฺยญฺชนนฺ”ติ ลทฺธํ.

๑๓. **สรา สเร โลปํ.**[๓]

สรา โข สพฺเพปิ สเร ปเร จิเต โลปํ ปปฺโปนฺติ.

โลโปติ อทสฺสนํ อนุจฺจารณํ. เอตฺถ **สรา**ติ การิยีนิทฺเทโส. พหุวจนํ ปเนตฺถ เอเกกสฺมึ สเร ปเร พหูนํ โลปญาปนตฺถํ. **สเร**ติ นิมิตฺตนิทฺเทโส. นิมิตฺตสตฺตมี จายํ. นิมิตฺโตปาทานสามตฺถิยโต วณฺณกาลพฺยวธาเน สนฺธิการิยํ น โหติ.[๔] **โลปนฺ**ติ การิยนิทฺเทโส.

---

๑ กจฺ. ๑๐, นีติ. ๒๘ ๒ ก. สนฺธิกปฺเป ๓ กจฺ. ๑๒, โมคฺ. ๑/๒๖, นีติ. ๓๐
๔ โมคฺ.ปญฺจิกา. ๑/๒๖

อิทํ ปน สุตฺตํ อุปริ ปรโลปวิธานโต ปุพฺพโลปวิธานนฺติ ทฏฺฐพฺพํ. เอวํ สพฺพตฺถ สตฺตมีนิทฺเทเส ปุพฺพสฺเสว วิธิ, น ปรสฺส วิธานนฺติ[๑] เวทิตพฺพํ.

"อสฺสรํ, อโธฐิตนฺ"ติ จ วตฺตเต, สิลิฏฺฐกถเน ปริภาสมาห.

๑๔. **นเย ปรํ ยุตฺเต.**[๒]

สรรหิตํ โข พฺยญฺชนํ อโธฐิตํ ปรกฺขรํ นเย ยุตฺเต ฐาเนติ ปรนยนํ กาตพฺพํ.

เอตฺถ **ยุตฺต**คฺคหณํ นิคฺคหีตนิเสธนตฺถํ. เตน "อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มนฺ"ติอาทีสุ ปรนยนสนฺเทโห น โหติ.

โลกคฺคปุคฺคโล, ปญฺญินฺทฺริยํ,[๓] ตีณิมานิ,[๔] โน เหตํ,[๕] ภิกฺขุโนวาโท,[๖] มาตุปฏฺฐานํ,[๗] สเมตายสฺมา,[๘] อภิภายตนํ,[๙] ธนํ มตฺถิ,[๑๐] สพฺเพว,[๑๑] ตยสฺสุ ธมฺมา,[๑๒] อสนฺเตตฺถ น ทิสฺสนฺติ.[๑๓]

"ยสฺส อิทานิ, สญฺญา อิติ, ฉายา อิว, กถา เอว กา, อิติ อปิ, อสฺสมณี อสิ, จกฺขุ อินฺทฺริยํ, อกตญฺญู อสิ, อากาเส อิว, เต อปิ, วนฺเท อหํ, โส อหํ, จตฺตาโร อิเม, วสโล อิติ, โมคฺคลฺลาโน อาสิ พีชโก, ปาโต เอวา" ตีธ ปุพฺพโลเป สมฺปตฺเต

"สเร"ติ อธิกาโร. อิธ ปน "อตฺถวสา วิภตฺติวิปริณาโม"ติ กตฺวา "สโร, สรมฺหา, โลปนฺ"ติ จ วตฺตมาเน,

---

๑ สี. ปรสฺสาวิธาเนติ, ก-สี. ปรสฺสาวิธาเน สตีติ, โมคฺ. ๑/๑๔
๒ กจฺ. ๑๑, นีติ. ๒๙
๓ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑/๒๑
๔ องฺ.ติก. ๒๐/๓๖/๑๓๓
๕ ที.สี. ๙/๑๘๔/๖๑
๖ วิ.ป. ๘/๔๗๕/๔๒๙
๗ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๔๕/๑๕๓
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๔๑๑/๓๑๑
๙ ที.มหา ๑๐/๑๗๓/๙๘
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๖๒/๒๘
๑๑ ขุ.ขุ. ๒๕/ ๑/๕
๑๒ ขุ.สุ. ๒๕/๒๓๓/๓๗๘
๑๓ ขุ.ธ. ๒๕/๓๐๔/๖๙

๑๕. **วา ปโร อสรูปา.**[๑]

อสมานรูปมฺหา สรมฺหา ปโร สโร โลปํ ปปฺโปติ วา.

สมานํ รูปํ อสฺสาติ **สรูโป**. น สรูโป **อสรูโป**, อสวณฺโณ. ยสฺมา ปน มริยาทายํ อภิวิธิมฺหิ จ วตฺตมาโน **อา**อุปสคฺโค วิย **วา**สทฺโท ทฺวิธา วตฺตเต กตฺถจิ วิกปฺเป, กตฺถจิ ยถาววตฺถิตรูป-ปริคฺคเห. อิธ ปน ปจฺฉิเม. ตโต นิจฺจมนิจฺจมสนฺตญฺจ วิธิเมตฺถ **วา**สทฺโท ทีเปติ. “นเย ปรํ ยุตฺเต”ติ ปรํ เนตพฺพํ.

ยสฺสทานิ[๒] ยสฺส อิทานิ, สญฺญาติ[๓] สญฺญา อิติ, ฉายาว[๔] ฉายา อิว, กถาว กา[๕] กถา เอว กา, อิติปิ[๖] อิติ อปิ, อสฺสมณีสิ[๗] อสฺสมณี อสิ. จกฺขุนฺทฺริยมิติ[๘] นิจฺจํ. อกตญฺญูสิ[๙] อกตญฺญู อสิ, อากาเสว[๑๐] อากาเส อิว, เตปิ[๑๑] เต อปิ, วนฺเทหํ วนฺเท อหํ, โสหํ[๑๒] โส อหํ, จตฺตาโรเม[๑๓] จตฺตาโร อิเม, วสโลติ วสโล อิติ, โมคฺคลฺลาโนสิ พีชโก[๑๔] โมคฺคลฺลาโน อาสิ พีชโก, ปาโตว[๑๕] ปาโต เอว.

อิธ น ภวติ ปญฺจินฺทฺริยานิ,[๑๖] สทฺธินฺทฺริยํ,[๑๗] สตฺตุตฺตโม,[๑๘] เอกูนวีสติ,[๑๙] ยสฺเสเต,[๒๐] สุคโตวาโท,[๒๑] ทิฏฺฐาสโว,[๒๒] ทิฏฺโฐโฆ,[๒๓]

---

๑ กจฺ. ๑๓, โมคฺ. ๑/๒๗, นีติ. ๓๑
๒ ที.สี. ๙/๒๕๒/๘๖
๓ อภิ.ก. ๓๗/๓๐๖/๑๔๓
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๒/๑๕
๕ ม.ม.อฏฺ. ๒/๒๗๕/๑๙๙
๖ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๑๓๕/๗๘
๘ อภิ.ธา. ๓๖/๕๐/๙
๙ ขุ.ขุ. ๒๕/๓๘๓/๘๓
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๒๕๔/๖๑
๑๑ ที.สี. ๙/๔๑/๑๘
๑๒ วิ.จูฬ. ๖/๙๘/๑๒๔
๑๓ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๕/๖
๑๔ ขุ.ชา. ๒๘/๑๓๔๓/๒๖๖
๑๕ ขุ.ชา. ๒๗/๑๑๒/๒๘๓
๑๖ อภิ.ธา. ๓๖/๒/๑
๑๗ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑/๒๑
๑๘ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๙/๔๓๙
๑๙ วิ.จูฬ. ๗/๓๘๒/๑๙๓
๒๐ ขุ.ชา. ๒๗/๕๗/๑๔
๒๑ ม.มู.อฏฺ. ๑/๒๓๖/๑๒
๒๒ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๑๐๒/๒๕๘
๒๓ ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕

จกฺขายตนํ,[๑] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา[๒] อิจฺจาทิ.

ภวติ จ ววตฺถิตวิภาสาย

อวณฺณโต สโรทานี- ตีเววาทึ วินา ปโร
น ลุปฺปตญฺญโต ทีโฆ อาเสวาทิวิวชฺชิโต.

"พนฺธุสฺส อิว, อุป อิกฺขติ, อุป อิโต, อว อิจฺจ, ชิน อีริตํ, น อุเปติ, จนฺท อุทโย, ยถา อุทเก" อิตีธ ปุพฺพาวณฺณสฺสรานํ โลเป กเต,

"ปโร, อสรูเป"ติ จ วตฺตเต, ตถา "อิวณฺโณ ยํ นวา"ติ อิโต **อิวณฺณ**คฺคหณญฺจ "วโมทุทนฺตานนฺ"ติ อิโต **อุ**คฺคหณญฺจ สีหคติยา อิธานุวตฺเตตพฺพํ.

๑๖. **กฺวจาสวณฺณํ ลุตฺเต.**[๓]

อิวณฺณภูโต **อุ**การภูโต จ ปโร สโร อสรูเป ปุพฺพสฺสเร ลุตฺเต กฺวจิ อสวณฺณํ ปปฺโปติ.

นตฺถิ สวณฺณา เอเตสนฺติ **อสวณฺณา**, **เอ**กา**โร**การา. ตตฺถ ฐานาสนฺนวเสน **อิวณฺณุ**การาน**เม**กา**โร**การา โหนฺติ.

พนฺธุสฺเสว, อุเปกฺขติ,[๔] อุเปโต,[๕] อเวจฺจ,[๖] ชิเนริตํ, โนเปติ,[๗] จนฺโททโย, ยโถทเก.[๘]

---

๑ อภิ.สงฺ. ๓๔/๕๙๗/๑๘๒ ๒ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒/๑๓ ๓ กจฺ. ๑๔, โมคฺ. ๑/๒๙, นีติ ๓๔
๔ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๑๖๓/๔๖๓ ๕ อภิ.วิ. ๓๕/๕๑๑/๒๙๖ ๖ ม.อุ. ๑๔/๓๗๗/๓๒๒
๗ ขุ.สุ. ๒๕/๒๒๓/๓๗๕ ๘ ขุ.ชา. ๒๗/๑๗๔/๖๘

กฺวจีติ กึ. ตตฺริเม,[๑] ยสฺสินฺทฺริยานิ,[๒] มหิทฺธิโก,[๓] สพฺพีติโย,[๔] เตนุปสงฺกมิ,[๕] โลกุตฺตโร.[๖]

ลุตฺเตติ กึ. ฉ อิเม ธมฺมา, ยถา อิทํ,[๗] กุสลสฺส อุปสมฺปทา.[๘]

อสรูเปติ กึ. จตฺตาริมานิ,[๙] มาตุปฏฺฐานํ.[๑๐]

เอตฺถ จ สติปิ เหฏฺฐา **วา**คฺคหเณ **กฺวจิ**กรณโต **อ**วณฺเณ เอว ลุตฺเต อิธ วุตฺตวิธิ โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ.[๑๑] ตโต อิธ น ภวติ. ทิฏฺฐุปาทานํ,[๑๒] ปญฺจหุปาลิ,[๑๓] มุทินฺทฺริยํ,[๑๔] โย มิสฺสโร[๑๕] ติ.

“ตตฺร อยํ, พุทฺธ อนุสฺสติ, ส อตฺถิกา, สญฺญา วา อสฺส, ตทา อหํ, ยานิ อิธ ภูตานิ, คจฺฉามิ อิติ, อติ อิโต, กิกี อิว, พหุ อุปการํ, มธุ อุทกํ, สุ อุปธาริตํ, โยปิ อยํ, อิทานิ อหํ, สเจ อยํ, อปฺปสฺสุโต อยํ, อิตร อิตเรน, สทฺธา อิธ วิตฺตํ, กมฺม อุปนิสฺสโย, ตถา อุปมํ, รตฺติ อุปรโต, วิ อุปสโม” อิจฺจตฺร ปุพฺพสฺสรานํ โลเป กเต

“กฺวจี”ติ อธิกาโร. “ปโร, ลุตฺเต”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ วิ.มหา. ๔/๑๕๐/๑๕๙
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๙๔/๓๓
๓ วิ.มหา. ๔/๓๘/๓๓
๔ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๑๗๙/๔๖๕
๕ ที.สี. ๙/๔/๒
๖ ม.อุ. ๑๔/๑๓๗/๑๒๓
๗ ขุ.สุ. ๒๕/๒๐๕/๓๗๒
๘ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓/๔๙
๙ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๖/๒๐
๑๐ ๑๔-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ
๑๑ โมคฺ.ปญฺจิกา. ๑/๒๙
๑๒ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๕๕๓/๓๓๔
๑๓ วิ.ป. ๘/๔๔๒/๓๙๓
๑๔ วิ.มหา. ๔/๙/๙
๑๕ ขุ.ชา. ๒๘/๑๖๐๓/๓๐๐

๑๗. **ทีฆํ.**[๑]

สโร โข ปโร ปุพฺพสฺสเร ลุตฺเต กฺวจิ ทีฆภาวํ ปปฺโปตีติ ฐานาสนฺนวเสน รสฺสสฺสรานํ สวณฺณทีโฆ.

ตตฺรายํ,[๒] พุทฺธานุสฺสติ,[๓] สาตฺถิกา,[๔] สญฺญา วาสฺส,[๕] ตทาหํ,[๖] ยานีธ ภูตานิ,[๗] คจฺฉามีติ,[๘] อตีโต, กิกีว,[๙] พหูปการํ,[๑๐] มธูทกํ, สูปธาริตํ,[๑๑] โยปายํ,[๑๒] อิทานาหํ,[๑๓] สจายํ,[๑๔] อปฺปสฺสุตายํ,[๑๕] อิตรีตเรน,[๑๖] สทฺธีธ วิตฺตํ,[๑๗] กมฺมูปนิสฺสโย, ตถูปมํ,[๑๘] รตฺตูปรโต,[๑๙] วูปสโม.[๒๐]

กฺวจีติ กึ. อจิรํ วตยํ กาโย,[๒๑] กิมฺปิมาย,[๒๒] ตีณิมานิ,[๒๓] ปญฺจสุปาทานกฺขนฺเธสุ,[๒๔] ตสฺสตฺโถ,[๒๕] ปญฺจงฺคิโก,[๒๖] มุนินฺโท,[๒๗] สตินฺทฺริยํ,[๒๘] ลหุฏฺฐานํ,[๒๙] คจฺฉามหํ,[๓๐] ตตฺริทํ,[๓๑] ปญฺจหุปาลิ,[๓๒] นตฺถญฺญํ.[๓๓]

ลุตฺเตติ กึ. ยถา อยํ, นิมิ อิว ราชา, กิกี อิว, สุ อุปธาริตํ.

---

๑ กจฺ. ๑๕, โมคฺ. ๑/๓๓, นีติ. ๓๖ ๒ ขุ.ธ. ๒๕/๓๗๕/๘๒. ๓ ที.ปา. ๑๑/๓๒๗/๒๒๐
๔ วิมสน.อฏฺ. ๑/๖/๒๕ ๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๔/๑๒, ก. ปญฺญวาสฺส.
๖ ขุ.อป. ๓๓/๒๗๒/๓๘๓ ๗ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๕ ๘ ที.มหา. ๑๐/๓๗๕/๒๔๙
๙ ขุ.อป. ๓๒/๔๓/๔๗ ๑๐ วิ.มหา. ๔/๑๐/๑๐ ๑๑ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๒๑๒/๒๕๓
๑๒ ม.ม. ๑๓/๔/๓ ๑๓ วิ.จูฬ. ๗/๒๗๔/๓๙ ๑๔ ที.สี. ๙/๒๕๓/๘๖
๑๕ ขุ.ธ. ๒๕/๑๕๒/๔๔ ๑๖ สํ.นิ. ๑๖/๑๔๔/๑๘๖ ๑๗ ขุ.สุ. ๒๕/๑๘๔/๓๖๙
๑๘ ขุ.ขุ. ๒๕/๘/๖ ๑๙ ที.สี. ๙/๑๐/๕ ๒๐ ที.มหา. ๑๐/๒๒๑/๑๓๗
๒๑ ขุ.ธ. ๒๕/๔๑/๒๓ ๒๒ วิ.มหา. ๕/๒๘๐/๔๙, สี. ทสปิ, ยทิมสฺส
๒๓ องฺ.ติก. ๒๐/๙๓/๒๓๓ ๒๔ ม.อุ. ๑๔/๑๙๑/๑๖๔ ๒๕ ขุ.ชา. ๒๗/๑๘๐/๑๒๐
๒๖ อภิ.สงฺ. ๓๔/๕๘/๓๑ ๒๗ ขุ.อป. ๓๓/๓๒๗/๓๘๙ ๒๘ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑/๒๑
๒๙ ที.สี. ๙/๔๔๕/๑๙๗ ๓๐ ขุ.ชา. ๒๘/๑/๓๙ ๓๑ วิ.มหาวิ. ๒/๕๓๑/๓๕๙
๓๒ วิ.ป. ๘/๔๑๗/๓๗๒ ๓๓ ม.มู. ๑๒/๕๐๑/๔๔๓

“โลกสฺส อิติ, เทว อิติ, วิ อติปตนฺติ, วิ อตินาเมนฺติ, สํฆาฏิ อปิ, ชีวิตเหตุ อปิ, วิชฺชุ อิว, กึ สุ อิธ วิตฺตํ, สาธุ อิติ” อิตีธ ปรสฺสรานํ โลเป กเต,

“ลุตฺเต, ทีฆนฺ”ติ จ วตฺตเต.[๑]

๑๘. **ปุพฺโพ จ.**[๒]

ปุพฺโพ สโร ปรสฺสเร ลุตฺเต กฺวจิ ทีฆํ ปปฺโปติ.

จคฺคหณํ **ลุตฺตทีฆ**คฺคหณานุกฑฺฒนตฺถํ.[๓] ตํ “จานุกฑฺฒิตมุตฺตรตฺร นานุวตฺตเต”ติ ญาปนตฺถํ.

โลกสฺสาติ,[๔] เทวาติ,[๕] วีติปตนฺติ,[๖] วีตินาเมนฺติ,[๗] สํฆาฏีปิ,[๘] ชีวิตเหตูปิ,[๙] วิชฺชูว,[๑๐] กึสูธ วิตฺตํ,[๑๑] สาธูติ.[๑๒]

กฺวจีติ กึ. ยสฺสทานิ,[๑๓] อิติสฺส,[๑๔] อิทานิปิ,[๑๕] เตสุปิ,[๑๖] จกฺขุนฺทฺริยํ,[๑๗] กินฺนุมาว.[๑๘]

“อธิคโต โข เม อยํ ธมฺโม, ปุตฺโต เต อหํ, เต อสฺส ปหีนา, ปพฺพเต อหํ, เย อสฺส” อิตีธ ปุพฺพโลเป สมฺปตฺเต

---

๑ สี. ทีฆนฺติ จ วตฺตเต.
๒ กจฺ. ๑๖, โมคฺ. ๑/๓๓, นีติ. ๓๕
๓ สี. ทีฆคฺคหณานุกฑฺฒนตฺถํ
๔ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๒๕/๓๐๑
๕ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๐/๕๓
๖ ขุ.สุ. ๒๕/๖๙๔/๔๗๐
๗ ขุ.อป. ๓๒/๑๘๒/๒๖
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๒๓๐/๑๖๓
๙ ขุ.จริยา. ๓๓/๔๕/๖๐๕
๑๐ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๒๒/๕๓๓
๑๑ ขุ.สุ. ๒๕/๑๘๓/๓๖๙
๑๒ ขุ.สุ. ๒๕/๓๘๒/๔๐๖
๑๓ ที.สี. ๙/๒๕๒/๘๖
๑๔ วิ.มหาวิ. ๒/๔๖๕/๓๓๐
๑๕ วิ.มหาวิ. ๑/๔๓/๒๙
๑๖ ที.สี. ๙/๓๔๗/๑๔๔
๑๗ สํ.มหา. ๑๙/๔๙๕/๑๘๐
๑๘ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๗๐๙/๓๕

๑๙. **ยเมทนฺตสฺสาเทโส.**[๑]

เอการสฺส ปทนฺตภูตสฺส ฐาเน สเร ปเร กฺวจิ **ย**การาเทโส โหติ.

อกาเร **เม-เต-เย**สทฺทาทิสฺเสวายํ วิธิ. ยนฺติ ยํ รูปํ. เอ เอว อนฺโต **เอทนฺโต**. อาเทสิฏฺฐาเน อาทิสฺสตีติ **อาเทโส**. “พฺยญฺชเน”ติ อธิกิจฺจ “ทีฆนฺ”ติ ทีโฆ.

อธิคโต โข มฺยายํ ธมฺโม,[๒] ปุตฺโต ตฺยาหํ,[๓] ตฺยาสฺส ปหีนา,[๔] ปพฺพตฺยาหํ,[๕] ยฺยาสฺส.[๖]

กฺวจีติ กึ. เตนาคตา, ปุตฺตา มตฺถิ.[๗]

อนฺตคฺคหณํ กึ. ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตนฺโต, ทเมนฺโต จิตฺตํ.

“ยาวตโก อสฺส กาโย, ตาวตโก อสฺส พฺยาโม, โก อตฺโถ, อถ โข อสฺส, อหํ โข อชฺช, โย อยํ, โส อสฺส, โส เอว, ยโต อธิกรณํ, อนุ อทฺธมาสํ, อนุ เอติ, สุ อาคตํ, สุ อากาโร, ทุ อากาโร, จกฺขุ อาปาถํ, พหุ อาพาโธ, ปาตุ อกาสิ, น ตุ เอวา”ตีธ

๒๐. **วโมทุทนฺตานํ.**[๘]

โอการุการานํ อนฺตภูตานํ สเร ปเร กฺวจิ **ว**การาเทโส โหติ. **ก-ข-ย-ต**สทฺทาทิ**โอ**การสฺเสทํ คหณํ.

ยาวตกฺวสฺส กาโย,[๙] ตาวตกฺวสฺส พฺยาโม,[๙] กฺวตฺโถ,[๑๐]

---

๑ กจฺ. ๑๗, โมคฺ. ๑/๓๑, นีติ. ๔๓ ๒ วิ.มหา. ๔/๗/๖ ๓ ขุ.ชา. ๒๗/๗/๒
๔ องฺ.ติก. ๒๐/๕๑/๑๔๘ ๕ ขุ.ชา. ๒๘/๓๙๘/๑๖๓ ๖ องฺ.ติก. ๒๐/๙๒/๒๓๓
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๖๒/๒๘ ๘ กจฺ. ๑๘, โมคฺ. ๑/๓๐-๓๑, นีติ. ๔๔ ๙ ที.มหา. ๑๐/๓๕/๑๖
๑๐ วิ.มหาวิ. ๒/๔๘๘/๓๓๘

อถ ขฺวสฺส,[๑] อหํ ขฺวชฺช,[๒] ยฺวายํ,[๓] สฺวสฺส,[๔] เสฺวว,[๕] ยตฺวาธิกรณํ,[๖] อนฺวทฺธมาสํ,[๗] อเนฺวติ,[๘] สฺวาคตํ,[๙] สฺวากาโร,[๑๐] ทฺวากาโร,[๑๑] จกฺขฺวาปาถํ, พหฺวาพาโธ,[๑๒] ปาตฺวากาสิ,[๑๓] น ตฺเวว.[๑๔]

กฺวจีติ กึ. โก อตฺโถ,[๑๕] อถ โข อญฺญตรา,[๑๖] โยหํ,[๑๗] โสหํ,[๑๘] จตฺตาโรเม,[๑๙] สาคตํ,[๒๐] สาธาวุโส,[๒๑] โหตูติ.[๒๒]

อนฺตคฺคหณํ กึ. สวนียํ,[๒๓] วิรวนฺติ.[๒๔]

"ปฏิสนฺถารวุตฺติ อสฺส, สพฺพา วิตฺติ อนุภุยฺยเต, วิ อญฺชนํ, วิ อากโต, นที อาสนฺโน" อิตีธ มณฺฑูกคติยา "อสรูเป"ติ วตฺตเต.

๒๑. อิวณฺโณ ยํ นวา.[๒๕]

ปุพฺโพ **อิ**วณฺโณ อสรูเป สเร ปเร **ย**การํ ปปฺโปติ นวา.

อิ เอว วณฺโณ **อิวณฺโณ**. **นวา**สทฺโท **กฺวจิ**สทฺทปริยาโย.

ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺส,[๒๖] สพฺพา วิตฺยานุภุยฺยเต, พฺยญฺชนํ,[๒๗] พฺยากโต,[๒๘] นทฺยาสนฺโน.[๒๙]

---

๑ สํ.ข. ๑๗/๘๙/๑๐๔
๒ องฺ.ติก. ๒๐/๗๑/๒๐๐
๓ ม.ม. ๑๒/๕๗/๓๒
๔ ขุ.ชา. ๒๗/๗๖/๑๓๔
๕ อภิ.ก. ๓๗/๗๗/๓๕
๖ ที.สี. ๙/๒๑๓/๗๐
๗ วิ.มหาวิ. ๒/๔๔๔/๓๒๒
๘ ขุ.ธ. ๒๕/๑/๑๕
๙ ม.ม. ๑๓/๓๕๒/๓๓๘
๑๐ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๑๑/๑๒๕
๑๑ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๑๑/๑๒๕
๑๒ วิ.จูฬ. ๖/๒๑๗/๒๔๙
๑๓ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒๘/๑๕๙
๑๔ วิ.มหา. ๔/๓๘/๓๓
๑๕ สํ.ส. ๑๕/๒๒๒/๒๓๘
๑๖ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๓
๑๗ ที.สี. ๙/๒๕๐/๘๕
๑๘ วิ.จูฬ. ๖/๙๘/๑๒๔
๑๙ องฺ.ติก. ๒๑/๕/๖
๒๐ วิ.มหาวิ. ๒/๓๒๖/๒๗๐
๒๑ ม.ม. ๑๒/๙๐/๖๔
๒๒ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๑๓/๓๑๕
๒๓ ม.อุ.อฏฺ. ๓/๓๔๒/๒๐๐
๒๔ ชา.อฏฺ. ๕/๖๖/๔๘
๒๕ กจฺ. ๒๑, โมคฺ. ๑/๓๐, นีติ. ๕๑
๒๖ ขุ.ธ. ๒๕/๓๗๖/๘๒
๒๗ วิ.มหาวิ. ๒/๖๑๑/๓๙๙
๒๘ ม.ม. ๑๕/๑๘๐/๑๗๙
๒๙ สีหลโปตฺถเกสุ น ทิสฺสติ

นวาติ กึ. ปญฺจหงฺเคหิ,[๑] ตานิ อตฺตนิ,[๒] คจฺฉามหํ,[๓] มุตฺตจาคี อนุทฺธโต.[๔]

อสรูเปติ กึ. อิติหิทํ,[๕] อคฺคีว,[๖] อตฺถีติ.[๗]

“อติ อนุตํ, อติ โอทาตา, ปติ อโย. ปติ อาหรติ, ปติ เอติ, อิติ อสฺส, อิติ เอตํ, อิติ อาทิ” อิตีธ “อิวณฺโณ ยํ นวา”ติ **ย**การาเทเส สมฺปตฺเต

๒๒. **สพฺโพ จํ ติ.**[๘]

อติ-ปติ-อิตีนํ **ติ**สทฺทสฺเสทํ คหณํ.

สพฺโพ “**ติ**”อิจฺเจโส สทฺโท สเร ปเร กฺวจิ **จ**การํ ปปฺโปติ.

ตีติ นิทฺเทสโต อกต**ย**การสฺเสวายํ วิธิ. อิตรถา **กฺวจิ**คฺคหณสฺส จ “อติสฺส จนฺตสฺสา”ติ สุตฺตสฺส จ นิรตฺถกตา สิยา. “ปร เทฺวภาโว ฐาเน”ติ ทฺวิตฺตํ.

อจฺจนฺตํ,[๙] อจฺโจทาตา,[๑๐] ปจฺจโย,[๑๑] ปจฺจาหรติ,[๑๒] ปจฺเจติ,[๑๓] อิจฺจสฺส,[๑๔] อิจฺเจตํ,[๑๕] อิจฺจาทิ.

กฺวจีติ กึ. อิติสฺส,[๑๖] อิติ อากงฺขมาเนน.[๑๗]

“เต น วา อิวณฺเณ”ติ อิโต “น, อิวณฺเณ”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ วิ.ป. ๘/๔๑๗/๓๗๒
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๔/๖๓
๓ ขุ.อป. ๓๓/๑๖๖/๓๑๗
๔ มนุตภาณี อนุทฺธโตติ ปาโฺว ธมฺมปทาทีสุ ทิสฺสติ.
๕ มหานิ.อฏฺ. ๑/๑๖๑/๔๑๒
๖ ขุ.ธ. ๒๕/๓๖๓/๘๐
๗ อภิ.ก. ๓๗/๕๙/๓๑
๘ กจฺ. ๑๙, นีติ. ๔๖-๔๗
๙ ขุ.ส. ๑๕/๑๖๔/๑๕๖
๑๐ วิ.มหาวิ. ๒/๑๕/๑๑๑
๑๑ อภิ.ป. ๔๑/๖๘/๔๑
๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๓๐๗/๒๓๗
๑๓ ขุ.มหา. ๒๙/๓๕/๘๙
๑๔ ที.มหา. ๑๐/๙๖/๔๙
๑๕ วิ.มหาวิ. ๑/๔๑๑/๓๑๑
๑๖ วิ.มหาวิ. ๒/๔๖๕/๓๓๐
๑๗ ธมฺม.อฏฺ. อิติ อาสึสมาเนน

๒๓. **อติสฺส จนฺตสฺส.**[๑]

อติอิจฺเจตสฺส อนฺตภูตสฺส **ติ**สทฺทสฺส **อิ**วณฺเณ ปเร “สพฺโพ จํ ตี”ติ วุตฺตรูปํ น โหติ.

อติสฺสาติ **อติ**อุปสคฺคานุกรณเมตํ. เตเนวตฺถ วิภตฺติโลปาภาโว. เอตฺถ จ **อนฺต**สทฺโท สทฺทวิธินิเสธปฺปกรณโต **อติ**สทฺทนฺตภูตํ **ติ**สทฺทเมว วทติ, น อิวณฺณนฺติ ทฏฺฐพฺพํ. อิตรถา อิทํ สุตฺตเมว นิรตฺถกํ สิยา.

> “อิวณฺโณ ยํ นวา”ตีธ　　อสรูปาธิการโต
> อิวณฺณสฺส สรูปสฺมึ　　ยาเทโส จ น สมฺภเว.

จกาโร อนุตฺตสมุจฺจยตฺโถ. เตน อิติปตีนมนฺตสฺส จ น โหติ. อติ อิสิคโณ อตีสิคโณ, เอวํ อตีโต,[๒] อตีริตํ,[๓] อิตีติ,[๔] อิตีทํ, ปตีโต.[๕]

“อภิ อกฺขานํ, อภิ อุคฺคโต, อภิ โอกาโส” อิตีธ **ย**กาเร สมฺปตฺเต,

“สเร”ติ วตฺตเต.

๒๔. **อพฺโภ อภิ.**[๖]

อภิอิจฺเจตสฺส สพฺพสฺส สเร ปเร **อพฺภ**าเทโส โหติ.

> “อภี”ติ ปรมนฺตสฺส　　วุตฺติยํ ฉฏฺฐิโยชนํ
> อาเทสาเปกฺขโต วุตฺตํ　　“อํ โม”ติอาทิเก วิย.

---

๑ กจฺ. ๔๗, นีติ. ๖๐　　๒ ที.สี. ๙/๔๓๘/๑๙๔　　๓ ขุ.มหา. ๒๙/๑๕๐/๒๘๒
๔ สํ.นิ. ๑๖/๑๖๖/๒๒๑　　๕ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๑/๔๔๓　　๖ กจฺ. ๔๔, โมคฺ. ๑/๓๕, นีติ. ๕๗

ปุพฺพสฺสรโลโป. อพฺภกฺขานํ,[๑] อพฺภุคฺคโต,[๒] อพฺโภกาโส.[๓]

“อภิ อคมา, อภิ อุปคโต, อภิ โอคาเหตฺวา อิตีธ

๒๕. **อชฺโฌ อธิ.**[๔]

อธิอิจฺเจตสฺส สพฺพสฺส สเร ปเร **อชฺฌ**าเทโส โหติ.

อชฺฌคมา, อชฺฌุปคโต,[๕] อชฺโฌคาเหตฺวา.[๖]

“อภิ อิจฺฉิตํ, อธิ อีริตํ” อิตีธ

“อพฺโภ อภิ, อชฺโฌ อธี”ติ จ วตฺตเต.

๒๖. **เต น วา อิวณฺเณ.**[๗]

เต จ โข **อภิ-อธิ**อิจฺเจเต อุปสคฺคา **อิ**วณฺเณ ปเร “อพฺโภ-อชฺโฌ”อิติ วุตฺตรูปา น โหนฺติ วา.

สรโลปปรนยนานิ. อภิจฺฉิตํ, อธีริตํ.

วาติ กึ. อพฺภีริตํ, อชฺฌิณมุตฺโต,[๘] อชฺฌิฏฺโจ.[๙]

“เอกมิธ อห”นฺตีธ

๒๗. **โท ธสฺส จ.**[๑๐]

ธอิจฺเจตสฺส สเร ปเร กฺวจิ **ท**กาโร โหติ.

---

๑ วิ.มหาวิ. ๒/๔๑๘/๓๐๗ ๒ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑, โมคฺ. ๑/๓๕ ๓ ที.สี. ๙/๑๙๑/๖๓
๔ กจฺ. ๔๕, นีติ. ๕๘ ๕ วิ.มหาวิ. ๑/๔๕/๓๐ ๖ วิ.มหาวิ. ๑/๓๖/๒๓
๗ กจฺ. ๔๖, นีติ. ๕๙ ๙ โมคฺ. ๑/๓๐ ๙ ขุ.จูฬ. ๓๐/๙๓/๒๐๔
๑๐ กจฺ. ๒๐, โมคฺ. ๑/๔๗, นีติ. ๕๐

เอกสทฺทโต ปรสฺส อิธสฺส **ธ**การสฺเสวายํ. สรโลปทีฆา. เอกมิทาหํ.[๑] **กฺวจี**ติ กึ. อิเธว.[๒]

จสทฺเทน กฺวจิ **สาธุ**สฺส **ธ**สฺส **ห**กาโร.[๓] ยถา สาหุ ทสฺสนํ.[๔]

"ยถา เอว, ตถา เอวา"ตีธ

"นวา"ติ วตฺตเต "สรมฺหา"ติ จ.

๒๘. **เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.**[๕]

ยถา-ตถาทฺวยปรสฺเสทํ คหณํ.

ทีฆสรมฺหา ปรสฺส **เอว**สทฺทาทิภูตสฺส **เอ**การสฺส **ริ**กาโร โหติ, ปุพฺโพ จ สโร รสฺโส โหติ นวา. ยถริว,[๖] ตถริว.[๗]

นวาติ กึ. ยเถว,[๘] ตเถว.[๙]

"ติ อนฺตํ, ติ อทฺธํ, อคฺคิ อคาเร, สตฺตมี อตฺเถ, ปญฺจมี อนฺตํ, ทุ องฺคิกํ, ภิกฺขุ อาสเน, ปุถุ อาสเน, สยมฺภู อาสเน" อิตีธ **ย-วา**เทเสสุ สมฺปตฺเตสุ

"สญฺญา"ติ วตฺตเต.

๒๙. **อิวณฺณุวณฺณา ฌลา.**[๑๐]

อิวณฺณ**อุ**วณฺณอิจฺเจเต ยถากฺกมํ **ฌล**สญฺญา โหนฺติ.

---

๑ วิ.จูฬ. ๗/๔๓๗/๒๗๔ ๒ ที.มหา. ๑๐/๕๔/๒๕ ๓ นีติ. ๗๒
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๒๐๖/๕๓ ๕ กจฺ. ๒๒, โมคฺ. ๑/๓๒, นีติ. ๕๒ ๖ ที.มหา. ๑๐/๒๙๗/๑๙๒
๗ อภิ.ธา. ๓๖/๓๑๖/๕๙ ๘ ขุ.ชา. ๒๘/๑๕๒๒/๒๘๘ ๙ องฺ.ฉกฺก. ๒๒/๔๕/๓๔๐
๑๐ กจฺ. ๕๘, โมคฺ. ๑/๙, นีติ. ๒๐๕

วณฺณคฺคหณํ สวณฺณคฺคหณตฺถํ.

ฌลสญฺญา ปสญฺญาว น ลิงฺคนฺตํว นิสฺสิตา
อาขฺยาเต ลิงฺคมชฺเฌ จ ทฺวิลิงฺคนฺเต จ ทสฺสนา.

๓๐. ฌลานมิยุวา สเร วา.[๑]

ฌลอิจฺเจเตสํ **อิย-อุว**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา สเร ปเร. สรโลโป.

ติยนฺตํ, ติยทฺธํ,[๒] อคฺคิยาคาเร,[๓] สตฺตมิยตฺเถ, ปญฺจมิยนฺตํ, ทุวงฺคิกํ,[๔] ภิกฺขุวาสเน, ปุถุวาสเน, สยมฺภุวาสเน.

วาติ กึ. อคฺยาคาเร,[๕] สตฺตมีอตฺเถ,[๖] (ภิกฺขุ อาสเน นิสีทติ.)[๗]

"โค อชินํ, โค เอฬกํ" อิตีธ

"โค, อโว, สมาเส"ติ จ วตฺตเต.

๓๑. โอ สเร จ.[๘]

โคอิจฺเจตสฺส **โอ**การสฺส สเร ปเร **อว**าเทโส โหติ สมาเส. ควาชินํ, คเวฬกํ.

จสทฺทคฺคหเณน **อุ**วณฺณสฺส **อุวอว**าเทสา. ยถา ภุวิ,[๙] ปสโว.[๑๐]

"ปุถ เอวา"ตีธ

---

๑ กจฺ. ๗๐, นีติ. ๒๒๐
๒ ที.สี.อฏฺ. ๑/๒๘/๙๕
๓ สี. "อคฺคิยาคาเร, สตฺตมิยตฺเถ, ปญฺจมิยนฺตนฺ"ติ เอตฺถ มหาวุตฺตินา ยการาคเม รสฺสตฺตํ.
๔ อภิ.วิ. ๓๕/๖๒๔/๓๒๐
๕ สีหลมูเล น ทิสฺสติ.
๖ อธิกปาโฐ มญฺเญ.
๗ กจฺ. ๗๘, โมคฺ. ๑/๓๒, นีติ. ๒๒๙
๘ กจฺ.๗๘, โมคฺ. ๒/๑๗๕, นีติ. ๒๓๔
๙ มหาวํส. ๒/๔๖/๑๐
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๘๖๕/๕๐๓

๓๒. **โค สเร ปุถสฺสาคโม กฺวจิ.**[๑]

ปุถอิจฺเจตสฺส นิปาตสฺส อนฺเต กฺวจิ **ค**การาคโม โหติ สเร ปเร.

อาคจฺฉตีติ **อาคโม**. อสนฺตุปฺปตฺติ **อาคโม**. เอตฺถ จ “สเร”ติ นิมิตฺตาสนฺนวเสน ปุถสฺส อนฺเตติ ลพฺภติ. ปุถเคว, ปุถ เอว.

“ปา เอวา”ตีธ

“สเร, โค, อาคโม, กฺวจี”ติ จ วตฺตเต.

๓๓. **ปาสฺส จนฺโต รสฺโส.**[๒]

ปาอิจฺเจตสฺส อนฺเต จ สเร ปเร กฺวจิ **ค**การาคโม โหติ, **ปา**สฺส อนฺโต จ สโร รสฺโส โหติ.

ปเคว[๓] วุตฺยสฺส, ปา เอว.

“วา, สเร”ติ จ วตฺตเต.

๓๔. **ยวมทนตรลา จาคมา.**[๔]

สเร ปเร **ย**การาทโย อฏฺจ อาคมา โหนฺติ วา. **จ**สทฺเทน **ค**การาคโม จ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท.

ตตฺถ **ย**การาคโม ยถาทิโต **อิ**กา**เร**การาทีสุ. ยถา อิทํ[๕] ยถยิทํ.[๖] “พฺยญฺชเน”ติ อธิกิจฺจ “รสฺสนฺ”ติ รสฺสตฺตํ. ยถา อิทํ วา.

---

๑ กจฺ. ๔๒, โมคฺ. ๑/๔๕, นีติ. ๕๓ ๒ กจฺ. ๔๓, นีติ. ๕๔ ๓ ขุ.ชา. ๒๗/๑๓๖/๑๑๔
๔ กจฺ. ๓๕, โมคฺ. ๑/๔๕-๖, นีติ. ๕๖ ๕ ขุ.สุ. ๒๕/๒๐๕/๓๗๒ ๖ องฺ.เอก. ๒๐/๒๓/๕

ยถา เอว, ยถาเยว, ยเถว.[๑] เอวํ มายิทํ,[๑๒] มาเยวํ, ตํยิทํ,[๓] ตํเยว,[๔] นยิทํ,[๕] นยิมสฺส,[๖] นยิมานิ,[๗] นวยิเม[๘] ธมฺมา, พุทฺธานํเยว,[๙] สนฺติเยว,[๑๐] โพธิยาเยว,[๑๑] สติเยว,[๑๒] ปถวีเยว, ธาตุเยว, เตสุเยว,[๑๓] โสเยว,[๑๔] ปาฏิเยกฺกํ.[๑๕]

ตถา สเร วิ-ปริยาทิโต จ. วิ อญฺชนา วิยญฺชนา[๑๖] พฺยญฺชนา วา, เอวํ วิยากาสิ,[๑๗] พฺยากาสิ.[๑๘] ปริอนฺตํ ปริยนฺตํ,[๑๙] เอวํ ปริยาทานํ,[๒๐] ปริยุฏฺฐานํ,[๒๑] ปริเยสติ,[๒๒] ปริโยสานมิติ[๒๓] นิจฺจํ. นิ อาโยโค นิยาโยโค. อิธ น ภวติ, ปริกฺขโต,[๒๔] อุปปริกฺขติ.[๒๕]

วกาโร **ติ**สทฺทาทิโต **อวณฺณุ**กาเรสุ. ติ องฺคุลํ ติวงฺคุลํ. เอวํ ติวงฺคิกํ,[๒๖] ภูวาทโย, มิคี ภนฺตา วุทิกฺขติ,[๒๗] ปวุจฺจติ,[๒๘] ปาคุญฺญวุชุตา.

มกาโร ลหุปฺปภุติโต สเร ฉนฺทานุรกฺขณาทิมฺหิ. ลหุ เอสฺสติ ลหุเมสฺสติ,[๒๙] เอวํ ครุเมสฺสติ, อิธมาหุ,[๓๐] เกน เต อิธ มิชฺฌติ,[๓๑]

---

๑ ขุ.ชา. ๒๘/๑๕๒๒/๒๘๘
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๑๓๕/๗๘
๒๓ วิ.มหาวิ. ๑/๒/๒
๔ สํ.มหา. ๑๙/๓๘๘/๑๔๙
๕ สํ.นิ. ๑๖/๑๑๗/๑๖๖
๖ ขุ.ชา. ๒๗/๒๕/๗๗
๗ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๖๒/๓๘๖
๘ องฺ.นวก. ๒๓/๙/๓๐๖
๙ ที.อฏฺ. ๒/๕
๑๐ ธมฺม.อฏฺ. ๔/๑๔๑
๑๑ ขุ.อป. ๓๓/๑๔/๕๕๖
๑๒ ที.อฏฺ. ๒/๓๖๘
๑๓ องฺ.ทสก. ๒๔/๕๑/๗๔
๑๔ ที.ปา. ๑๑/๗๘/๔๗
๑๕ วิสุทฺธิ. ๑/๒๗๗
๑๖ สํ.ส. ๑๕/๖๐/๔๓
๑๗ ขุ.ชา. ๒๘/๔๕๔/๑๖๙
๑๘ ขุ.พุทฺธ.๓๓/๑๑/๔๗๑
๑๙ ขุ.เปต. ๒๖/๓๗๙/๑๙๔
๒๐ สํ.นิ. ๑๖/๘๑/๑๓๒
๒๑ อภิ.อฏฺ. ๑/๑๐๖๕/๔๒๔
๒๒ วิ.อฏฺ. ๑/๔๖๘
๒๓ องฺ.ติก. ๒๐/๓๐/๑๒๖
๒๔ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๔๕/๓๖
๒๕ ม.ม. ๑๓/๑๘๓/๑๕๘
๒๖ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๗๐/๕๕
๒๗ ขุ.ชา. ๒๘/๖๔/๑๑ (อุทาหรณมิทํ วิจาเรตพฺพํ.)
๒๘ สํ.ส. ๑๕/๑๐/๕
๒๙ ขุ.ธ. ๒๕/๓๖๙/๘๑
๓๐ ขุ.ขุ ๒๕/๙/๑๔
๓๑ ขุ.วิ. ๒๖/๒/๑

ภโทฺร กสามิว,[๑] อากาเส มภิปูชยิ,[๒] เอกเมกสฺส,[๓] เยน มิเธกจฺเจ,[๔] ภายติเมว.

ทกาโร **อุ**อุปสคฺค-สกิ-เกนจิ-กิญฺจิ-กิสฺมิญฺจิ-โกจิ-สมฺมา-ยาว-ตาว-ปุน-ย-เตตตฺต-สาทีหิ.

อุอุปสคฺคโต นิจฺจํ. อุ อคฺโค อุทคฺโค,[๕] เอวํ อุทโย,[๖] อุทปาทิ,[๗] อุทาหฏํ, อุทิโต,[๘] อุทีริตํ,[๙] อุเทติ.[๑๐]

นิปาตโต จ. สกิ เอว สกิเทว,[๑๑] เอวํ สกทาคามี,[๑๒] มหาวุตฺติสุตฺเตน **อิ**การสฺส **อ**กาโร.[๑๓] ตถา เกนจิเทว,[๑๔] กิญฺจิเทว,[๑๕] กิสฺมิญฺจิเทว,[๑๖] โกจิเทว,[๑๗] สมฺมา อตฺโถ สมฺมทตฺโถ, รสฺสตฺตํ. เอวํ สมฺมทกฺขาโต,[๑๘] สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ,[๑๙] สมฺมเทว,[๒๐] ยาวทตฺถํ,[๒๑] ยาวเทว,[๒๒] ตาวเทว,[๒๓] ปุนเทว.[๒๔]

นามโต. ยทตฺถํ,[๒๕] ตทตฺถํ,[๒๖] ยทนฺตรา, ตทนฺตรา,[๒๗] ตทงฺควิมุตฺติ,[๒๘] เอตทตฺถํ,[๒๙] อตฺตทตฺถํ,[๓๐] สทตฺถปสุโต สิยา.[๓๑] ยเตตตฺตเสหิ สมาเสเยว.

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๑๔๓/๔๒
๒ ขุ.อป. ๓๓/๒๕/๑๓๑
๓ วิ.อฏฺ. ๑/๒๐๗
๔ สํ.สฬา. ๑๘/๑๒๘/๑๐๗
๕ ขุ. เปต. ๒๖/๕๗๑/๒๒๒
๖ ขุ.จูฬ. ๓๐/๓๓/๔
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๑๘/๙
๘ ขุ.อป. ๓๓/๖๖/๑๙๐
๙ ขุ.ชา. ๒๘/๒๒๐/๗๗
๑๐ ขุ.อป. ๓๓/๑๒๖/๑๕
๑๑ ม.มู. ๑๒/๖๗/๔๔
๑๒ ม.มู. ๑๒/๖๗/๔๔
๑๓ โมคฺ. ๑/๔๗
๑๔ ม.ม. ๑๓/๓๗๕/๓๕๘
๑๕ ที.สี. ๙/๒๘๔/๑๐๒
๑๖ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๗๑๗/๔๐
๑๗ ขุ.ชา. ๒๗/๑๙๑/๗๑
๑๘ สํ.มหา. ๑๙/๑๙๕/๗๒
๑๙ ขุ.ธ. ๒๕/๕๗/๒๗
๒๐ ที.สี. ๙/๔๐๕/๑๗๕
๒๑ วิ.มหาวิ. ๑/๔๓/๒๙
๒๒ วิ.มหาวิ. ๒/๔๓๙/๓๒๐
๒๓ วิ.มหา. ๔/๑๒๘/๑๓๙
๒๔ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๖๐/๓๗๗
๒๕ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖๑/๗๘
๒๖ โมคฺ. ๒/๒๕, สํ.ขนฺธ. ๑๗/๘๕/๙๐
๒๗ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๑๖/๒๕๒
๒๘ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๑๓/๒๑
๒๙ วิ.ป. ๘/๓๖๖/๓๔๕
๓๐ ขุ.ธ. ๒๕/๑๖๖/๔๖
๓๑ ขุ.ธ. ๒๕/๑๖๖/๔๖

อาทิสทฺเทน อญฺญทตฺถํ,[๑] มนสาทญฺญา วิมุตฺตานํ, พหุเทว รตฺตึ,[๒] อหุเทว ภยํ.[๓]

วาติ กึ. เกนจิ อตฺถกาเมน, สมฺมา อญฺญาย,[๔] ยาวาหํ,[๕] ตาวาหํ,[๖] ปุนาปรํ,[๗] อตฺตตฺถํ.[๘]

นกาโร อายตาทิมฺหิ. อิโต อายติ, อิโต นายติ, จิรํ นายติ.

ตกาโร ยสฺมา-ตสฺมา-อชฺชาทิโต อิหคฺคาทิมฺหิ. ยสฺมาติห, ตสฺมาติห,[๙] อชฺชตคฺเค.[๑๐]

รกาโร นิ-ทุ-ปาตุ-ปุน-ธี-ปาต-จตุราทิโต. นิ อนฺตรํ นิรนฺตรํ.[๑๑] เอวํ นิราลโย,[๑๒] นิรินฺธโน,[๑๓] นิรีหกํ,[๑๔] นิรุตฺตโร,[๑๕] นิโรชํ.[๑๖] ทุ อติกฺกโม ทุรติกฺกโม.[๑๗] ทุราคตํ,[๑๘] ทุรุตฺตํ.[๑๙] ปาตุรโหสิ,[๒๐] ปาตุรเหสุํ.[๒๑] ปุนราคจฺเฉยฺย, ปุนรุตฺตํ, ปุนเรว,[๒๒] ปุนเรติ.[๒๓] ธีรตฺถุ.[๒๔] ปาตราโส.[๒๕]

จตุสทฺทาทิโต. จตุรงฺคิกํ,[๒๖] จตุรารกฺขา, จตุริทฺธิปาทปฏิลาโภ, จตุโรฆนิตฺถรณตฺถํ.[๒๗] ภตฺตุรตฺเถ,[๒๘] วุตฺติเรสา,[๒๙] ปถวีธาตุเรเวสา.[๓๐]

---

๑ องฺ.ติก. ๒๐/๑๐๑/๒๔๖, สี. อญฺญทตฺถุ
๒ วิ.จูฬ. ๗/๓๔๕/๑๔๑
๓ ที.สี. ๙/๑๕๙/๕๐
๔ อิติวุตฺ.อฏฺ. ๑/๔๔/๑๘๙
๕ ที.มหา. ๑๐/๔๑๓/๒๗๔
๖ ม.ม. ๑๓/๑๒๖/๑๐๐
๗ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๕/๕๑๒
๘ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๑/๖๐
๙ ม.ม. ๑๒/๒๔๗/๒๐๘
๑๐ วิ.มหาวิ. ๑/๑๕/๗
๑๑ ขุ.อป. ๓๓/๓๗/๓๕๗
๑๒ ขุ.อป. ๓๓/๓๖/๕๘๖
๑๓ ขุ.อป. ๓๓/๑๖๑/๓๑๖
๑๔ วิสุทฺธิ. ๓/๒๑๖
๑๕ สํ.สฬา.อฏฺ. ๓/๓๑๔/๑๔๙
๑๖ ม.อุ.อฏฺ. ๓/๒๙๐/๑๘๒
๑๗ ขุ.ชา. ๒๘/๗๙๙/๒๐๘
๑๘ ขุ.เถร. ๒๖/๙/๒๖๐
๑๙ ขุ.เปต. ๒๖/๑๓๗/๑๖๗
๒๐ วิ.มหา. ๔/๘/๗
๒๑ องฺ.จตุกฺก. ๒๒/๑๙๖/๒๒๕
๒๒ ขุ.ธ. ๒๕/๓๓๘/๗๕
๒๓ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๐/๑๔
๒๔ ขุ.ชา. ๒๗/๒๐/๖
๒๕ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๒/๓๙๐/๑๙๔
๒๖ ม.มู.อฏฺ. ๒/๔๕๔/๒๕๖
๒๗ อุทาน.อฏฺ. ๑/๓๕/๒๖๔
๒๘ ขุ.ชา. ๒๗/๙๓/๘๗
๒๙ ขุ.ขุ. ๒๕/๘๑/๓๕๑
๓๐ ม.ม. ๑๒/๓๐๒/๒๖๓

ตถา สรโต อิเวเวสุ ฉนฺทานุรกฺขเณ.

นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ,[๑] วิชฺชุริวพฺภกูเฏ,[๒] อารคฺเคริว สาสโป,[๓] สาสโปริว อารคฺเค,[๔] อุสโภริว,[๕] สพฺภิเรว สมาเสถ.[๖]

วาติ กึ. ทฺวาธิฏฺฐิตํ, ปาตฺวากาสิ,[๗] ปุนปิ.[๘]

ลกาโร ฉสงฺขฺยาหิ.[๙] ลหานมวิเสโส.[๑๐]

ฉ อภิญฺญา ฉฬภิญฺญา,[๑๑] ฉฬงฺคํ,[๑๒] ฉฬาสีติ,[๑๓] ฉฬํสา, สฬายตนํ.[๑๔]

วาติ กึ. ฉ อภิญฺญา.

อิติ สรสนฺธิวิธานํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๒๕/๒๔๐
๒ ขุ.วิ. ๒๖/๑/๑
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๔๐๑/๘๗
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๔๐๗/๘๘
๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๒๙/๓๔๐
๖ สํ.ส. ๑๕/๓๑/๒๐
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒๘/๑๕๙
๘ ที.ปา. ๑๑/๑๒๙/๗๙
๙ โมคฺ. ๑/๔๖
๑๐ โมคฺ. ปญฺจิกายํ ปสฺสิตพฺพํ.
๑๑ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๑๕/๔๖๘
๑๒ ขุ.วิ. ๒๖/๙๙๖/๑๐๗
๑๓ ขุ.อป. ๓๓/๕๗
๑๔ สํ.นิ. ๑๖/๑/๑

๑.๓. ปกติสนฺธิวิธาน

อถ สรานเมว สนฺธิการิเย สมฺปตฺเต ปกติภาโว วุจฺจเต.

“สรา, ปกตี”ติ จ วตฺตเต.

๓๕. **สเร กฺวจิ.**[๑]

สรา โข สเร ปเร กฺวจิ ฉนฺทเภทาสุขุจฺจารณฏฺฐาเน สนฺธิจฺฉารหิตฏฺฐาเน จ ปกติรูปานิ โหนฺติ, น โลปาเทสวิการ-มาปชฺชนฺเตติ อตฺโถ.

ตตฺถ **ปกติฏฺฐานํ** นาม อาลปนนฺตา อนิติสฺมึ อจฺฉนฺทานุรกฺขเณ, อสมาเส ปทนฺตทีฆา จ, **อิ**การ**ุ**การา จ นามปทนฺตาตีตกฺริยาทิมฺหีติ[๒] เอวมาทิ.

อาลปนนฺเตสุ ตาว กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา,[๓] กตมา จานนฺท อาทีนวสญฺญา,[๔] สาริปุตฺต อิเธกจฺโจ,[๕] เอหิ สิวิก อุฏฺเฐหิ,[๖] อุปาสกา อิเธกจฺโจ,[๗] โภติ อยฺเย, ภิกฺขุ อโรคํ ตว สีลํ,[๘] สิญฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ,[๙] ภิกฺขเว เอวํ วทามิ,[๑๐] ปญฺจิเม คหปตโย อานิสํสา[๑๑] อิจฺเจวมาทีสุ ปกติภาโว. ปุพฺพสฺสรโลปยวาเทสาทโย น โหนฺติ.

กฺวจิคฺคหเณน อิติสฺมึ ฉนฺทานุรกฺขเณ สนฺธิ โหติ. ยถา สกฺกา เทวีติ,[๑๒] นโม เต พุทฺธ วีรตฺถุ.[๑๓]

สเรติ กึ. สาธุ มหาราชาติ.[๑๔] เอวํ กิร ภิกฺขูติ.[๑๕]

---

๑ กจฺ. ๒๔, นีติ. ๖๓
๒ ก. นามปทกฺริยาทิมฺหีติ
๓ องฺ.ทสก. ๒๔/๖๐/๘๗
๔ องฺ.ทสก. ๒๔/๖๐/๘๗
๕ องฺ.นวก. ๒๓/๑๒/๓๑๓
๖ ขุ.จริยา. ๓๓/๖๓/๕๙๐
๗ อภิ.ธา. ๓๖/๑/๑๑๘
๘ ธมฺม.อฏฺ. ๕/๓๐
๙ ขุ.ธ. ๒๕/๓๖๙/๘๑
๑๐ สํ.ส. ๑๕/๒๔๙/๒๖๔
๑๑ ที.มหา. ๑๐/๑๕๐/๗๘
๑๒ ธมฺม.อฏฺ. ๔/๑๗
๑๓ สํ.ส. ๑๕/๙๐/๕๘
๑๔ วิ.อฏฺ. ๑/๔๓
๑๕ ธมฺม.อฏฺ. ๒/๑๒๘

อสมาเส ปทนฺตทีเฆสุ อายสฺมา อานนฺโท คาถา อชฺฌภาสิ, เทวา อาภสฺสรา ยถา,[๑] เตวิชฺชา อิทฺธิปฺปตฺตา จ,[๒] ภควา อุฏฺฐายาสนา,[๓] ภควา เอตทโวจ,[๔] อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ,[๕] คนฺตฺวา โอโลเกนฺโต, ภูตวาที อตฺถวาที,[๖] ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส,[๗] สามาวตี อาห,[๘] ปาปการี อุภยตฺถ ตปฺปติ,[๙] นที โอตฺถรติ, เย เต ภิกฺขู อปฺปิจฺฉา,[๑๐] ภิกฺขู อามนฺเตสิ,[๑๑] ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ, ภิกฺขู เอวมาหํสุ,[๑๒] อิมสฺมึ คาเม อารกฺขกา, สพฺเพ อิเม,[๑๓] กตเม เอกาทส,[๑๔] คมฺภีเร โอทกนฺติเก,[๑๕] อปฺปมาโท อมตํ ปทํ,[๑๖] สํโฆ อาคจฺฉตุ, โก อิมํ ปถวึ วิเจสฺสติ,[๑๗] อาโลโก อุทปาทิ,[๑๘] เอโก เอกาย,[๑๙] จตฺตาโร โอฆา.[๒๐]

นิปาเตสุปิ อเร อหมฺปิ,[๒๑] สเจ อิมสฺส กายสฺส,[๒๒] โน อภิกฺกโม,[๒๓] อโห อจฺฉริโย, อโถ อนฺโต จ, อถ โข อายสฺมา,[๒๔] อโถ โอฏฺฐวจิตฺตกา,[๒๕] ตโต อามนฺตยี สตฺถา.[๒๖]

กฺวจิคฺคหเณน อการอิตีเวเวตฺถาทีสุ สนฺธิปิ. ยถา อาคตตฺถ,[๒๗] อาคตมฺหา,[๒๘] กตมาสฺสุ จตฺตาโร, อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส,[๒๙] อิตฺถีติ,[๓๐]

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๒๐๐/๕๒
๒ ขุ.อป. ๓๓/๗๓/๑๖๕
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๒๓/๑๓
๔ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒/๑๓
๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๓
๖ ที.สี. ๙/๙/๕
๗ องฺ.เอกก. ๒๐/๒๗๙/๒๙
๘ ธมฺม.อฏฺ. ๒/๔๗
๙ ขุ.ธ. ๒๕/๑๗/๑๘
๑๐ วิ.มหาวิ. ๔/๖๔/๕๗
๑๑ ที.สี. ๙/๒๕๓/๘๖
๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๙๐/๖๐
๑๓ องฺ.เอกก.อฏฺ. ๑/๒๓๔/๒๙๖
๑๔ องฺ.เอกาทสก. ๒๔/๑๕/๒๘๔
๑๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๑๑
๑๖ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑/๑๙
๑๗ ขุ.ธ. ๒๕/๔๔/๒๔
๑๘ วิ.มหา. ๔/๑๕/๑๔
๑๙ วิ.มหาวิ. ๑/๔๔๓/๓๓๒
๒๐ ที.ปา. ๑๑/๓๑๒/๒๐๕
๒๑ วิ.อฏฺ. ๑/๑๑๔
๒๒ ชา.อฏฺ. ๑/๑๑/๒๐๗
๒๓ สํ.มหา. ๑๙/๑๙๕/๗๒
๒๔ วิ.มหาวิ. ๑/๒๑/๑๑
๒๕ ที.ปา. ๑๑/๒๘๑/๑๗๕
๒๖ ที.มหา. ๑๐/๓๓๔/๒๑๘
๒๗ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๓๓๑/๒๘๘
๒๘ สี. อาคตมฺห
๒๙ ขุ.ธ. ๒๕/๑๕๒/๔๔
๒๘ อภิ.ย. ๓๙/๙๔/๑๑๗

จมรีว,[๑] สพฺเพว,[๒] เสฺวว,[๓] เอเสว นโย,[๔] ปริสุทฺเธตฺถายสฺมนฺโต,[๕] เนตฺถ,[๖] ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา,[๗] สเจส พฺราหฺมณ, ตถูปมํ,[๘] ยถาห.

อสมาเสติ กึ. ชิวฺหายตนํ,[๙] อวิชฺโชโฆ,[๑๐] อิตฺถินฺทฺริยํ,[๑๑] อภิภายตนํ,[๑๒] ภยตุปฏฺฐานํ.[๑๓]

อจฺฉนฺทานุรกฺขเณติ กึ. สทฺธีธ วิตฺตํ ปุริสสฺส เสฏฺฐํ,[๑๔] โย มิสฺสโร.[๑๕]

นามปทนฺตอิการุกาเรสุ คาถาหิ อชฺฌภาสิ,[๑๖] ปุปฺผานิ อาหรึสุ, สตฺถุ อทาสิ.

กฺวจีติ กึ. มนสากาสิ.[๑๗]

๓๖. **สรา ปกติ พฺยญฺชเน.**[๑๘]

สรา โข พฺยญฺชเน ปเร ปกติรูปานิ โหนฺตีติ เยภุยฺเยน ทีฆรสฺสโลเปหิ วิการาภาโว. ยถา อจฺจโย,[๑๙] ปจฺจโย,[๒๐] ภาสติ วา กโรติ วา,[๒๑] เวทนากฺขนฺโธ,[๒๒] ภาคฺยวา,[๒๓] ภทฺทํ กสามิว,[๒๔] ทียติ,[๒๕] ตุณฺหีภูโต,[๒๖] โส ธมฺมํ เทเสติ.[๒๗]

อิติ ปกติสนฺธิวิธานํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ วิสุทฺธิ. ๑/๑๙/๓๗
๒ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๐๗/๑๒๐
๓ ๒๐-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๔ อภิ.ปญฺจ.อฏฺ. ๓/๒๒/๗
๕ วิ.มหาวิ. ๑/๒๓๓/๑๖๖
๖ สํ.ส. ๑๕/๑๒๐/๙๒
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๒๒/๑๓
๘ ขุ.ขุ. ๒๕/๘/๖
๙ อภิ.สงฺ. ๓๔/๕๘๕/๑๗๓
๑๐ อภิ.ก. ๓๗/๓๑๔/๑๕๒
๑๑ อภิ.ย. ๓๙/๑/๑๐๓
๑๒ ที.ปา. ๑๑/๓๓๘/๒๒๙
๑๓ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๖๗/๑๙๐
๑๔ ขุ.สุ. ๒๕/๑๘๔/๓๖๙
๑๕ ขุ.ชา. ๒๘/๑๖๐๓/๓๐๐
๑๖ ขุ.สุ. ๒๕/๔๕๙/๔๕๔
๑๗ วิ.มหา. ๔/๑/๑
๑๘ กจฺ. ๒๓, นีติ. ๖๒
๑๙ ม.ม. ๑๓/๑๓๕/๑๑๑
๒๐ อภิ.ป. ๔๑/๖๖/๓๙
๒๑ ขุ.ธ. ๒๕/๑/๑๕
๒๒ อภิ.ย. ๓๘/๑/๑๖.
๒๓ วิ.อฏฺ. ๑/๑๑๖
๒๔ ขุ.ธ. ๒๕/๑๔๓/๔๒
๒๕ สํ.ส. ๑๕/๓๒/๒๑
๒๖ วิ.มหาวิ. ๒/๕๓๘/๓๘
๒๗ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑

๑.๔. พฺยญฺชนสนฺธิวิธาน

อถ พฺยญฺชนสนฺธิ วุจฺจเต.

“พฺยญฺชเน”ติ อธิกาโร. “สรา, กฺวจี”ติ จ วตฺตเต.

๓๗. **ทีฆํ.**[๑]

สรา โข พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ ทีฆํ ปปฺโปนฺตีติ สุตฺตสุขุจฺจารณ-ฉนฺทานุรกฺขณฏฺฐาเนสุ ทีโฆ.

ตฺยสฺส ปหีนา ตฺยาสฺส[๒] ปหีนา, สฺวสฺส สฺวาสฺส,[๓] มธุว มญฺญติ พาโล มธุวา มญฺญตี พาโล,[๔] ตถา เอวํ คาเม มุนี จเร,[๕] ขนฺตี ปรมํ ตโป ติติกฺขา,[๖] น มงฺกู ภวิสฺสามิ,[๗] สฺวากฺขาโต,[๘] ยฺวาหํ,[๙] กามโต ชายตี โสโก,[๑๐] กามโต ชายตี ภยํ,[๑๑] สกฺโก อุชู จ สุหุชู จ,[๑๒] อนูปฆาโต,[๑๓] ทูรกฺขํ, ทูรมํ,[๑๔] สูรกฺขํ, ทูหรตา.

กฺวจีติ กึ. ตฺยชฺช,[๑๕] สฺวสฺส,[๑๖] ปติลิยฺยติ.

“ยิฏฺฐํ วา หุตํ วา โลเก, ยทิ วา สาวเก, ปุคฺคลา ธมฺมทสา เต, โภวาที นาม โส โหติ, ยถาภาวี คุเณน โส” อิตีธ

ปุพฺพสฺมึเยวาธิกาเร

---

๑ กจฺ. ๒๕, โมคฺ. ๑/๓๓, นีติ. ๖๔,๗๑,๑๖๕
๒ องฺ.ติก. ๒๐/๕๑/๑๔๘
๓ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๑๑/๑๔๖
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๖๙/๒๙
๕ ขุ.ธ. ๒๕/๔๙/๒๕
๖ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๔/๕๐
๗ องฺ.ทสก. ๒๔/๔๘/๖๙
๘ องฺ.เอกก. ๒๐/๔๐/๑๔๓
๙ สํ.สฬา. ๑๘/๓๖๕/๓๑๗
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑๕/๕๔
๑๑ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑๕/๕๔
๑๒ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๑๓
๑๓ ที.มหา. ๑๐/๙๐/๔๓
๑๔ สํ.มหา. ๑๙/๓๔/๑๙
๑๕ ๒๐-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๑๖ ๒๐-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.

๓๘. รสฺสํ.[๑]

สรา โข พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ รสฺสํ ปปฺโปนฺตีติ ฉนฺทานุรกฺขเณ อาคเม สํโยเค จ รสฺสตฺตํ.

ฉนฺทานุรกฺขเณ ตาว ยิฏฺฐํว หุตํว โลเก,[๒] ยทิว สาวเก,[๓] ปุคฺคล ธมฺมทสา เต,[๔] โภวาทิ นาม โส โหติ,[๕] ยถาภาวิ คุเณน โส.

อาคเม ยถยิทํ,[๖] สมฺมทกฺขาโต.[๗]

สํโยเค ปรากโม ปรกฺกโม,[๘] อาสาโท อสฺสาโท.[๙] เอวํ ตณฺหกฺขโย,[๑๐] ฌานสฺส ลาภิมฺหิ,[๑๑] วสิมฺหิ,[๑๑] ถุลฺลจฺจโย.

กฺวจีติ กึ. มายิทํ,[๑๒] มนสาทญฺญา วิมุตฺตานํ, ยถากฺกมํ,[๑๓] อาขฺยาติกํ, ทียฺยติ, สูยฺยติ.

"เอโส โข พฺยนฺติ กาหิติ, โส คจฺฉํ น นิวตฺตติ" อิจฺจตฺร

ตสฺมึเยวาธิกาเร

๓๙. โลปญฺจ ตตฺราการो.[๑๔]

สรา โข พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ โลปํ ปปฺโปนฺติ. ตตฺร ลุตฺเต ฐาเน **อ**การาคโม จ โหติ.

เอต-ตสทฺทนฺโต**การสฺเสวายํ โลโป.

---

๑ กจฺ. ๒๖, โมคฺ. ๑/๓๓, นีติ. ๖๕/๑๗๙ ๒ ขุ.ธ. ๒๕/๑๐๘/๓๖ ๓ ขุ.ธ. ๒๕/๑๙๕/๕๑
๔ ขุ.วิ. ๒๖/๘๘๘/๙๒ ๕ ม.ม. ๑๓/๔๕๗/๔๔๙ ๖ องฺ.เอกก. ๒๐/๑/๑
๗ องฺ.ทสก. ๒๔/๑๖/๒๘๕ ๘ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๓/๒๓ ๙ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๘/๑๒
๑๐ ขุ.จูฬ. ๓๐/๒๓/๘๑ ๑๑ วิ.มหาวิ. ๑/๒๐๖/๑๓๔ ๑๒ วิ.มหาวิ. ๑/๑๓๕/๗๗
๑๓ ขุ.อป. ๓๓/๒๔๕/๓๒๕ ๑๔ กจฺ. ๒๗, โมคฺ. ๑/๓๗, นีติ. ๖๖,๑๖๓-๔

“เอส โข พฺยนฺติ กาหิติ,[๑] ส คจฺฉํ น นิวตฺตติ,[๒] เอวํ เอส ธมฺโม,[๓] เอส ปตฺโตสิ,[๔] ส มุนิ,[๕] ส สีลวา.[๖]

กฺวจีติ กึ. เอโส ธมฺโม,[๗] โส มุนิ,[๘] โส สีลวา.[๙]

จสทฺเทน **เอต**สทฺทนฺตสฺส สเรปิ กฺวจิ โลโป. ยถา เอส อตฺโถ,[๑๐] เอส อาโภโค,[๑๑] เอส อิทานิ.[๑๒]

วิปริณาเมน “สรมฺหา, พฺยญฺชนสฺสา”ติ จ วตฺตเต.

๔๐. ปร เทฺวภาโว ฐาเน.[๑๓]

สรมฺหา ปรสฺส พฺยญฺชนสฺส เทฺวภาโว โหติ ฐาเน.

ทฺวินฺนํ ภาโว **ทฺวิภาโว**, โส เอว **เทฺวภาโว**.

เอตฺถ จ **ฐานํ** นาม รสฺสาการโต ปรํ ป-ปติ-ปฏิ-กมุ-กุส-กุธ-กี-คห-ชุต-ญา-สิ-สุ-สมฺภุ-สร-สสาทีนมาทิพฺยญฺชนํ[๑๔] เทฺวภาวํ, ติก-ตย-ตึส-วตาทีนมาทิ จ, วตุ-วฏฺฏ-ทิสาทีนมนฺตญฺจ, อุ-ทุ-นิ-อุปสคฺค-ต-จตุ-ฉ-สนฺตสทฺทาเทสาทิปรญฺจ, อปทนฺตานาการทีฆโต **ย**การาทิ จ,

ยวตํ ตลนาทีน- มาเทโส จ สยาทินํ
สหธาตฺวนฺตยาเทโส[๑๕] สีสกาโร ตปาทิโต.

ฉนฺทานุรกฺขเณ จ, ฆร-เฌ-ธํสุ-ภมาทีนมาทิ จ, รสฺสาการโต วคฺคานํ จตุตฺถทุติยา จ อิจฺเจวมาทิ.

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๓๕๐/๗๘
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๓๖๓/๓๗๕
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๕/๑๖
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๑๓๔/๔๐
๕ ขุ.สุ. ๒๕/๗๒๙/๔๗๕
๖ ขุ.ธ. ๒๕/๘๔/๓๒
๗ ม.อุ. ๑๔/๓๒๔/๒๙๖
๘ ขุ.มหา. ๒๙/๑๔/๔๘
๙ องฺ.ทสก. ๒๔/๗๖/๑๑๙
๑๐ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๐/๕๗
๑๑ อภิ.อฏฺ. ๑/๒๖๘/๒๖๓
๑๒ วิสุทฺธิ. ๑/๒๔๔/๓๒๘
๑๓ กจฺ. ๒๘, โมคฺ. ๑/๓๔, นีติ. ๖๗
๑๔ ม. มาทิพฺยญฺชนานํ
๑๕ ม. สหธาตฺวนฺตสฺสาเทโส

ตตฺถ **ปปติปฏีสุ** ตาว. อิธ ปมาโท อิธปฺปมาโท, เอวํ อปฺปมาโท,[๑] วิปฺปยุตฺโต,[๒] สุปฺปสนฺโน,[๓] สมฺมา ปธานํ สมฺมปฺปธานํ,[๔] รสฺสตฺตํ, อปฺปติวตฺติโย, อธิปติปฺปจฺจโย, สุปฺปติฏฺฐิโต, อปฺปฏิปุคฺคโล,[๕] วิปฺปฏิสาโร,[๖] สุปฺปฏิปนฺโน, สุปฺปฏิปตฺติ.

กมาทิธาตูสุ. ปกฺกโม, ปฏิกฺกโม,[๗] เหตุกฺกโม, อากมติ อกฺกมติ,[๘] เอวํ ปรกฺกมติ,[๙] ยถากฺกมํ.[๑๐]

ปกฺโกสติ,[๑๑] ปฏิกฺโกสติ,[๑๒] อนุกฺโกสติ, อาโกสติ อกฺโกสติ.[๑๓]

อกฺกุทฺโธ,[๑๔] อติกฺโกโธ. ธนกฺกีโต,[๑๕] วิกฺกโย,[๑๖] อนุกฺกโย.

ปคฺคโห,[๑๗] วิคฺคโห,[๑๘] อนุคฺคโห,[๑๙] นิคฺคโห,[๒๐] จนฺทคฺคโห, ทิฏฺฐิคฺคาโห.

ปชฺโชโต,[๒๑] วิชฺโชตติ,[๒๒] อุชฺโชโต.

กตญฺญู,[๒๓] วิญฺญู,[๒๔] ปญฺญาณํ,[๒๕] วิญฺญาณํ,[๒๖] อนุญฺญา,[๒๗] มนุญฺญา,[๒๘] สมญฺญา.[๒๙]

---

๑ ที.อฏฺ. ๓/๓๕๑/๒๕๖
๒ อภิ.ธา. ๓๖/๒๒๘/๔๔
๓ ธมฺม.อฏฺ. ๒/๗๗
๔ อภิ.วิ. ๓๕/๔๑๔/๒๕๕
๕ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๑/๒/๒๕
๖ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑/๔๑
๗ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๖/๓๖๕
๘ ขุ.ชา. ๒๘/๓๐๐/๙๖
๙ วิ.มหาวิ. ๑/๔๑๓/๓๑๒
๑๐ ขุ.อป. ๓๓/๒๔๕/๓๒๕
๑๑ วิ.อฏฺ. ๑/๓๗๓
๑๒ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๓๐/๓๖
๑๓ วิ.ป. ๘/๒๓๖/๑๖๙
๑๔ ขุ.ชา. ๒๗/๑๒/๔๒๘
๑๕ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๖๘๐/๒๐
๑๖ องฺ.อฏฺ. ๓/๑๗๗/๖๘
๑๗ ที.ปา. ๑๑/๓๐๔/๑๙๒
๑๘ วิ.มหา. ๕/๔๕๓/๒๓๓
๑๙ ขุ.มหา. ๒๙/๑๔๗/๒๗๓
๒๐ ม.ม. ๑๓/๒๘๑/๒๕๖
๒๑ วิ.มหา. ๕/๓๓๔/๑๓๔
๒๒ อุทาน. ๑/๔๓/๓๐๐
๒๓ องฺ.เอกก. ๒๐/๓๓/๖๑
๒๔ ม.ม. ๑๓/๓๓/๒๕
๒๕ สํ.ส. ๑๕/๗๒/๔๗
๒๖ สํ.ข. ๑๗/๑/๓
๒๗ ม.อุ.อฏฺ. ๓/๓๐๒/๑๘๗
๒๘ ขุ.วิ. ๒๖/๑๑๗๖/๑๓๒
๒๙ สํ.นิ. ๑๖/๑๔๓/๑๘๓

อวสฺสโย,[๑] นิสฺสโย,[๒] สมุสฺสโย.[๓]

อปฺปสฺสุโต,[๔] วิสฺสุโต,[๕] พหุสฺสุโต,[๖] อาสวา[๗] อสฺสวา.[๘]

ปสฺสมฺภนฺโต, วิสฺสมฺภติ.

อฏฺฏสฺสโร, วิสฺสรติ, อนุสฺสรติ.[๙]

ปสฺสสนฺโต,[๑๐] วิสฺสสนฺโต, มหุสฺสสนฺโต, อาสาโส อสฺสาโส.[๑๑]

อวิสฺสชฺเชนฺโต,[๑๒] วิสฺสชฺเชนฺโต,[๑๓] (...),[๑๔] ปริจฺจชนฺโต,[๑๕] อุปทฺทโว,[๑๖] อุปกฺกิลิฏฺโฐ, มิตฺตทฺทุ, อายพฺพโย, อุทพฺพหิ[๑๗] อิจฺจาทิ.

สรมฺหาติ กึ. สมฺปยุตฺโต,[๑๘] สมฺปติชาโต,[๑๙] สมฺปฏิจฺฉนฺนํ,[๒๐] สงฺกมนฺโต,[๒๑] สงฺคโห.[๒๒]

ฐาเนติ กึ. มา จ ปมาโท,[๒๓] ปติคยฺหติ, วจีปโกปํ รกฺเขยฺย,[๒๔] เย ปมตฺตา ยถา มตา,[๒๕] มโนปโกปํ รกฺเขยฺย,[๒๖] อิธ โมทติ,[๒๗] เปจฺจ โมทติ.[๒๘]

---

๑ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๗๕/๖๘
๒ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๒๕๒/๒๕๙
๓ ขุ.เถร. ๒๖/๑๒๓/๒๘๙
๔ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖/๗
๕ ขุ.อป. ๓๓/๑๒๐/๑๙๖
๖ องฺ.ทสก. ๒๔/๙/๑๐
๗ ม.ม. ๑๒/๑๕/๑๐
๘ ขุ.ชา. ๒๘/๖๒/๖๒
๙ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๒/๒๗๑
๑๐ ที.มหา. ๑๐/๓๗๔/๒๔๘
๑๑ องฺ.เอกก. ๒๐/๖๖/๑๘๗
๑๒ เถร.อฏฺ. ๑/๖/๖๙
๑๓ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๑/๗๕/๑๓๕
๑๔ สี. (อภิกฺกนฺตตโร)
๑๕ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๒๑/๑๗๓
๑๖ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑/๒๖
๑๗ วิ.มหาวิ. ๒/๑๓/๑๑๐, สี. อุพฺยพฺพหิ.
๑๘ อภิ.ป. ๔๐/๓๙๒/๑๒๐
๑๙ อภิ.ก. ๓๗/๔๐๑/๒๔๒
๒๐ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๔๕๕/๓๒๑
๒๑ วิสุทฺธิ. ๒/๒๕๑
๒๒ ม.มู. ๑๒/๓๐๖/๒๖๙
๒๓ ขุ.ธ. ๒๕/๓๗๑/๘๑
๒๔ ขุ.ธ. ๒๕/๒๓๑/๕๗
๒๕ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑/๑๙
๒๖ ขุ.ธ. ๒๕/๒๓๓/๕๗
๒๗ ขุ.ธ. ๒๕/๑๖/๑๗
๒๘ ขุ.ธ. ๒๕/๑๖/๑๗

ติกาทีสุ กุสลตฺติกํ,[๑] ปีติตฺติกํ,[๒] เหตุตฺติกํ, เวทนาตฺติกํ,[๓] โลกตฺตยํ,[๔] โพธิตฺตยํ, วตฺถุตฺตยํ.[๕] เอกตฺตึส,[๖] ทฺวตฺตึส,[๗] จตุตฺตึส.[๘] สีลพฺพตํ,[๙] สุพฺพโต,[๑๐] สปฺปีติโก,[๑๑] สมนฺนาคโต,[๑๒] ปุนปฺปุนํ [๑๓] อิจฺจาทิ.

วตฺวฏฺฐิสาทีนมนฺเต ยถา วตฺตติ,[๑๔] วฏฺฏติ,[๑๕] ทสฺสนํ,[๑๖] ผสฺโส[๑๗] อิจฺจาทิ.

อุทุนิอุปสคฺคาทิปเรสุ อุกํโส อุกฺกํโส.[๑๘] ทุกรํ ทุกฺกรํ,[๑๙] นิกงฺโข นิกฺกงฺโข.[๒๐] เอวํ อุคฺคตํ,[๒๑] ทุจฺจริตํ,[๒๒] นิชฺชฏํ,[๒๓] อุณฺณาตํ,[๒๔] อุนฺนติ,[๒๕] อุตฺตโร,[๒๖] ทุกฺกโร,[๒๗] นิทฺทโร,[๒๘] อุนฺนโต,[๒๙] ทุปฺปญฺโญ,[๓๐] ทุพฺพโล,[๓๑] นิมฺมโล,[๓๒] อุยฺยุตฺโต,[๓๓] ทุลฺลโภ,[๓๔] นิพฺพตฺโต,[๓๕] อุสฺสาโห,[๓๖] ทุสฺสโห,[๓๗] นิสฺสาโร.[๓๘]

---

๑ อภิ.ป. ๔๐/๖๕๓/๒๗๔
๒ อภิ.ป. ๔๑/๕๒/๑๓๕
๓ อภิ.ป. ๔๐/๙๒/๓๑๑
๔ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๑/๖/๓๕๘
๕ วิ.สงฺคห. ๑/๑
๖ วิ.อฏฺ. ๓/๓๕๑/๓๙๐
๗ วิ.อฏฺ. ๑/๓๙
๘ ที.อฏฺ. ๑/๑๓
๙ ขุ.มหา. ๒๙/๓๓/๘๗
๑๐ ขุ.อป. ๓๒/๘๒/๘๗
๑๑ อภิ.ป. ๔๓/๑๔๒/๓๒๗
๑๒ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๓/๓
๑๓ สํ.ส. ๑๕/๕๓/๔๑
๑๔ วิ.มหา. ๕/๔๑๙/๒๑๐
๑๕ อภิ.ป. ๔๕/๔๑/๕๙
๑๖ สํ.ส. ๑๘/๒๔๕/๑๗๘
๑๗ อภิ.สงฺ. ๓๔/๒/๒๒
๑๘ มหานิ.อฏฺ. ๑/๒๗/๒๒๔
๑๙ ที.สี. ๙/๓๙๘/๑๖๙
๒๐ ม.ม. ๑๓/๒๘๘/๒๖๔
๒๑ ขุ.อป. ๓๒/๔๑๓/๔๙
๒๒ องฺ.เอก. ๒๐/๑/๔๙
๒๓ ที.สี.อฏฺ. ๑/๒๘/๙๕
๒๔ อภิ.วิ. ๓๕/๖/๒
๒๕ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑๐๓/๒๑๕
๒๖ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๘/๑๓๕
๒๗ ขุ.ขุ. ๒๕/๔๓๒/๔๑๕
๒๘ ขุ.ขุ. ๒๕/๒๐๕/๕๓
๒๙ ธมฺม.อฏฺ. ๗/๑๑๔
๓๐ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๓/๓
๓๑ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔/๔๐
๓๒ ขุ.อป. ๓๒/๒๖/๒๘๑
๓๓ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๑๗/๑๓๐
๓๔ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๓/๔๒
๓๕ ขุ.มหา. ๒๙/๒/๓
๓๖ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๓/๒๓
๓๗ ขุ.ชา. ๒๘/๑๓๑๒/๒๖๓
๓๘ ขุ.มหา. ๒๙/๑๗๒/๓๔๓

ตถา ตกฺกโร,[๑] ตชฺโช,[๒] ตนฺนินฺโน,[๓] ตปฺปภโว, ตมฺมโย.[๔]

จตุกฺกํ,[๕] จตุทฺทิสํ,[๖] จตุปฺปาโท,[๗] จตุพฺพิธํ,[๘] จตุสฺสาลํ.[๙]

ฉกฺกํ,[๑๐] ฉนฺนวุติ,[๑๑] ฉปฺปทิกา, ฉพฺพสฺสานิ.[๑๒]

สกฺกาโร,[๑๓] สกฺกโต,[๑๔] สทฺทิฏฺฐิ, สปฺปุริโส,[๑๕] มหพฺพโล.[๑๖]

จาเนติ กึ. นิกาโย,[๑๗] นิทานํ,[๑๘] นิวาโส,[๑๙] นิวาโต,[๒๐] ตโต,[๒๑] จตุวีสติ,[๒๒] ฉสฏฺฐิ.[๒๓]

ยการาทิมฺหิ นียฺยติ, สูยฺยติ, อภิภูยฺย, วิเจยฺย,[๒๔] วิเนยฺย,[๒๕] เธยฺยํ,[๒๖] เนยฺยํ,[๒๗] เสยฺโย,[๒๘] เชยฺโย, เวยฺยากรโณ.[๒๙]

อาทิสทฺเทน เอตฺโต,[๓๐] เอตฺตาวตา.[๓๑]

อนาการคฺคหณํ กึ. มาลาย,[๓๒] โทลาย,[๓๓] สมาทาย.[๓๔]

จาเนติ กึ. อุปนียติ,[๓๕] สูยติ,[๓๖] โตยํ.[๓๗]

---

๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๙/๑๘
๒ ม.ม. ๑๒/๓๐๖/๒๖๙
๓ ขุ.จูฬ. ๓๐/๔๐/๑๑๐
๔ ขุ.มหา. ๒๙/๘๑/๑๖๙
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๒๐๓/๓๕๒
๖ วิ.ปา. ๑๑/๒๗๕/๑๖๙
๗ สารตฺถ. ๓/๕๗-๕๘/๒๖๘
๘ องฺ.ทสก. ๒๔/๑๗๖/๒๑๗
๙ วิมาน.อฏฺ. ๑/๘๖๐/๒๕๔
๑๐ ม.อุ. ๑๔/๔๒๑/๓๖๑
๑๑ วิ.ป. ๘/๓๓๘/๓๑๒
๑๒ วิ.มหาวิ. ๒/๕๕๘/๔๗
๑๓ สํ.ส. ๑๕/๑๘๓/๑๘๕
๑๔ ที.สี. ๙/๓๐๓/๑๓๓
๑๕ ม.อุ. ๑๔/๙๑/๗๒
๑๖ ขุ.อป. ๓๒/๔๑๒/๔๙
๑๗ วิ.อฏฺ. ๑/๒๕
๑๘ วิ.ป. ๘/๓๒๕/๒๘๐
๑๙ ที.มหา. ๑๐/๓๖๙/๒๔๕
๒๐ ขุ.ขุ. ๒๕/๙/๔
๒๑ อภิ.ย. ๓๘/๗๗/๓๘๓
๒๒ ที.มหา. ๑๐/๒๕๖/๑๕๘
๒๓ ขุ.อป. ๓๒/๕๗/๒๗๗
๒๔ ขุ.ขุ. ๒๕/๕๒๓/๔๓๕
๒๕ สํ.มหา. ๑๙/๘/๘
๒๖ ม.มู.อฏฺ. ๒/๓๕๐/๑๗๔
๒๗ ขุ.มหา. ๒๙/๖๙/๑๔๙
๒๘ ๕-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๒๙ ม.ม. ๑๓/๓๘๓/๓๖๖
๓๐ ขุ.มหา. ๒๙/๘/๒๔
๓๑ ม.ม. ๑๓/๔๙/๓๒
๓๒ สํ.สหา.อฏฺ. ๓/๓๖๕/๑๗๑
๓๓ วิสุทฺธิ. ๒/๗๑
๓๔ ขุ.มหา. ๒๙/๖/๑๗
๓๕ ม.ม. ๑๓/๓๐๕/๒๘๑
๓๖ ขุ.วิ. ๒๖/๖๖๓/๒๓๘
๓๗ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑๕๗/๓๑๕

ยวตมาเทเส "ชาติ อนฺโธ, วิปลิ อาโส, อนิ อาโย, ยทิ เอวํ, อปิ เอกจฺเจ, อปิ เอกทา" อิจฺจตฺร **อิ**การสฺส "อิวณฺโณ ยํ นวา"ติ **ย**กาเร กเต

"สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา"ติ อิโต มณฺฑูกคติยา "วา"ติ วตฺตเต.

๔๑. ยวตํ ตลนทการานํ[๑] พฺยญฺชนานิ จลญชการตฺตํ.[๒]

ยการวนฺตานํ **ตลนท**การานํ สํโยคพฺยญฺชนานิ ยถากฺกมํ **จลญช**การตฺตมาปชฺชนฺเต วา.

การคฺคหณํ **ยวตํ** **ส**การ-**ก**-**จ**-**ฏ**-**ป**วคฺคานํ **ส**การ-**ก**-**จ**-**ฏ**-**ป**วคฺคาเทสตฺถํ. ตถา **ยวตํ** **ถ**-**ธ**-**ณ**การานํ **ฉ**-**ฌ**-**ญ**การาเทสตฺถญฺจ. ตโต ยวตมาเทสสฺส อเนน ทฺวิภาโว.

ชจฺจนฺโธ,[๓] วิปลฺลาโส,[๔] อญฺญาโย, ยชฺเชวํ, อปฺเปกจฺเจ,[๕] อปฺเปกทา.[๖]

วาติ กึ. ปฏิสนฺถารวุตฺยสฺส,[๗] พาลฺยํ,[๘] อาลสฺยํ.[๙]

สรมฺหาติ กึ. สญฺญาโย, อากาสานญฺจายตนํ.[๑๐]

ตปาทิโต สิมฺหิ ตปสฺสี,[๑๑] ยสสฺสี.[๑๒]

ฉนฺทานุรกฺขเณ นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณํ,[๑๓] อุชฺชุคเตสุ

---

๑ กจฺ. ตลณทการานํ
๒ กจฺ. ๒๖๙, โมคฺ. ๑/๔๘, นีติ. ๑๐๔,๑๐๖,๑๑๖,๑๒๑-๕
๓ ม.ม. ๑๓/๒๑๙/๑๙๓
๔ ขุ.สุ. ๒๕/๓๐๒/๓๙๑
๕ วิ.มหา. ๔/๙/๙
๖ องฺ.ทสก. ๒๔/๔๖/๖๖
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๓๗๖/๘๒
๘ อภิ.สงฺ. ๓๔/๓๙๐/๑๐๙
๙ อภิ.วิ. ๓๕/๘๕๗/๔๒๙
๑๐ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๔๔/๓๕
๑๑ วิ.มหาวิ. ๑/๙/๔
๑๒ ที.สี. ๙/๑๕๖/๔๙
๑๓ ขุ.ชา. ๒๗/๙/๙๗

เสยฺโย,[๑] คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺติ.[๒]

วคฺคจตุตฺถทุติเยสุ ปน ตสฺมึเยวาธิกาเร

"ปร เทฺวภาโว ฐาเน"ติ จ วตฺตเต.

วคฺคจตุตฺถทุติยานํ สทิสวเสน ทฺวิภาเว สมฺปตฺเต นิยมตฺถมาห.

๔๒. **วคฺเค โฆสาโฆสานํ ตติยปฐมา.**[๓]

สรมฺหา ปรภูตานํ วคฺเค โฆสาโฆสานํ พฺยญฺชนานํ ยถากฺกมํ วคฺคตติยปฐมกฺขรา ทฺวิภาวํ คจฺฉนฺติ ฐาเนติ ฐานาสนฺนวเสน ตพฺพคฺเค ตติยปฐมาว โหนฺติ.

เอตฺถ จ สมฺปตฺเต นิยมตฺตา **โฆสาโฆส**คฺคหเณน จตุตฺถ-ทุติยาว อธิปฺเปตา. อิตรถา อนิฏฺฐปฺปสงฺโค สิยา. เตน "กตญฺญู ตนฺนโย ตมฺมโย"ติอาทีสุ วคฺคปญฺจมานํ สติปิ โฆสตฺเต ตติยปฺปสงฺโค น โหติ, ฐานาธิการโต วา.

ฆราทีสุ ปอุทุนิอาทิปรจตุตฺเถสุ ตาว ปฆรติ ปคฺฆรติ,[๔] เอวํ อุคฺฆรติ, อุคฺฆาเฏติ, ทุคฺโฆโส, นิคฺโฆโส,[๕] เอเสว จชฺฌานผโล,[๖] ปฐมชฺฌานํ,[๗] อภิชฺฌายติ, อุชฺฌายติ,[๘] วิทฺธํเสติ,[๙] อุทฺธํสิโต, อุทฺธาโร,[๑๐] นิทฺธาโร, นิทฺธโน, นิทฺธุโต, วิพฺภนฺโต,[๑๑] อุพฺภโต, ( )[๑๒] ทุพฺภิกฺขํ,[๑๓] นิพฺภยํ, ตพฺภาโว, จตุทฺธา, จตุพฺภิ,[๑๔] ฉทฺธา, สทฺธมฺโม,[๑๕]

---

๑ ขุ.ธ. ๒๕/๑๐๘/๓๖ ๒ ขุ.ธ. ๒๕/๓๑๙/๗๑ ๓ กจฺ. ๒๙, โมคฺ. ๑/๓๕, นีติ. ๖๘,๑๒๒
๔ องฺ.สตฺตก. ๒๓/๑๕/๓๑๘ ๕ ขุ.วิ. ๒๖/๓๔/๖ ๖ สี. เอโส วตชฺฌานผโล
๗ อภิ.ย. ๓๘/๑๙/๒๘๔ ๘ วิ.มหาวิ. ๒/๔๗๑/๕ ๙ สํ.สฬา. ๑๘/๓๖๑/๒๙๒
๑๐ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๙๒๖/๑๒๒ ๑๑ วิ.มหา. ๔/๘๓/๙๒ ๑๒ สี. (สมฺมุขภูโต)
๑๓ ที.สี. ๙/๒๕/๑๑ ๑๔ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๔/๒๖ ๑๕ สํ.มหา. ๑๙/๓๘๘/๑๔๙

สพฺภูโต, มหทฺธโน,[๑] มหพฺภยํ.[๒]

ยวตมาเทสาทีสุ โพชฺฌงฺคา,[๓] อาสพฺภํ, พุชฺฌิตพฺพํ,[๔] พุชฺฌติ.[๕]

ฌาเนติ กึ. สีลวนฺตสฺส ฌายิโน,[๖] เย ฌานปฺปสุตา ธีรา,[๗] นิธานํ,[๘] มหาธนํ.[๙]

รสฺสาการโต ปรํ วคฺคทฺติเยสุ ปญฺจ ขนฺธา ปญฺจกฺขนฺธา,[๑๐] เอวํ รูปกฺขนฺโธ,[๑๑] อกฺขโม,[๑๒] อภิกฺขณํ,[๑๓] อวิกฺเขโป,[๑๔] ชาติกฺเขตฺตํ,[๑๕] ธาตุกฺโขโภ,[๑๖] อายุกฺขโย.[๑๗] เสตฉตฺตํ [๑๘] เสตจฺฉตฺตํ.[๑๙] เอวํ สพฺพจฺฉนฺนํ,[๒๐] วิจฺฉินฺนํ, โพธิจฺฉายา, ชมฺพุจฺฉายา, [๒๑] สมุจฺเฉโท.[๒๒] ตตฺร ฐิโต ตตฺรฏฺฐิโต, เอวํ ถลฏฺฐํ,[๒๓] ชลฏฺฐํ, อธิฏฺฐิตํ,[๒๔] นิฏฺฐิตํ,[๒๕] จตฺตาริฏฺฐานานิ, ครุฏฺฐานิโย,[๒๖] สมุฏฺฐิโต,[๒๗] สุปฺปติฏฺฐาโน,[๒๘] ยสตฺเถโร,[๒๙] ยตฺถ,[๓๐] ตตฺถ,[๓๑] ปตฺถรติ,[๓๒] วิตฺถาโร,[๓๓] อภิตฺถุโต,[๓๔]

---

๑ ขุ.จูฬ. ๓๐/๓๒/๙๘
๒ ขุ.จูฬ. ๓๐/๕๗/๖
๓ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๙/๒๓
๔ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑๒๑/๒๔๒
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๙๑/๒๓
๖ ขุ.ธ. ๒๕/๑๑๐/๓๖
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๑/๔๙
๘ มหานิ.อฏฺ. ๒/๒/๒๗
๙ องฺ.เอกก.อฏฺ. ๑/๑๘๙/๑๓๔
๑๐ อภิ.วิ. ๓๕/๑/๑
๑๑ อภิ.วิ. ๓๕/๑/๑
๑๒ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๘๕/๑๐๔
๑๓ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๖๒/๑๗๐
๑๔ อภิ.สงฺ. ๓๔/๒๔/๒๕
๑๕ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๑๙/๒๙๘
๑๖ มหานิ.อฏฺ. ๑/๒๐๖/๔๗๒
๑๗ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๑/๒๑๔
๑๘ ขุ.อป. ๓๓/๔๔/๗๕
๑๙ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๑๑๘๑/๒๐๙
๒๐ เถร.อฏฺ. ๑/๑/๓๔
๒๑ อุทาน.อฏฺ. ๑/๓๘/๒๗๔
๒๒ ม.ม. ๑๓/๓๐๙/๒๘๙
๒๓ วิ.มหาวิ. ๑/๙๓/๖๒
๒๔ วิ.ป. ๘/๔๘๑/๔๔๔
๒๕ อภิ.ป. ๔๔/๖๖/๑๓
๒๖ ม.มู.อฏฺ. ๒/๔๘๐/๒๘๔
๒๗ อภิ.ก. ๓๗/๕๒๗/๓๑๙
๒๘ สี. สพฺพตฺถาเมน
๒๙ ม.มู.อฏฺ. ๒/๔๘๘/๒๙๓
๓๐ อภิ.ย. ๓๘/๕๑/๓๓
๓๑ อภิ.ย. ๓๘/๕๑/๓๓
๓๒ ที.อฏฺ. ๑/๒๑๖/๑๘๘
๓๓ อภิ.ป. ๔๕/๑๒/๑๗
๓๔ ชา.อฏฺ. ๑/๔๓

วิตฺถมฺภิโต,[๑] อนุตฺถุนํ,[๒] จตฺตฺโถ,[๓] กุตฺถ. ปปฺโผเฏติ,[๔] มหปฺผลํ,[๕] นิปฺผลํ,[๖] วิปฺผาโร,[๗] ปริปฺผุเสยฺย, มธุปฺผาณิตํ.

อาการโต อาขาโต อกฺขาโต,[๘] เอวํ ตณฺหกฺขโย,[๙] อาณกฺเขตฺตํ,[๑๐] สญฺญากฺขนฺโธ,[๑๑] อาฉาเทติ อจฺฉาเทติ,[๑๒] เอวํ อจฺฉินฺทติ,[๑๓] นาวฏฺฐํ,[๑๔] อตฺถรติ,[๑๕] อปฺโผเฏติ.

สรมฺหาติ กึ. สงฺขาโร,[๑๖] ตงฺขเณ,[๑๗] สญฺฉนฺนํ,[๑๘] ตณฺฐานํ,[๑๙] สนฺถุโต, ตมฺผลํ.

ฐาเนติ กึ. ปูวขชฺชกํ, ตสฺส ฉวิยาทีนิ ฉินฺทิตฺวา, ยถา ฐิตํ, กถํ,[๒๐] กมฺมผลํ.[๒๑]

“นิกมติ, นิปตฺติ, นิจโย, นิจรติ, นิตรณํ” อิจฺจตฺร “โท ธสฺส จา”ติ เอตฺถ **จ**คฺคหณสฺส พหุลตฺถตฺตา เตน **จ**คฺคหเณน ยถาปโยคํ พหุธา อาเทโส สิยา.

ยถา **นิ**อุปสคฺคโต[๒๒] กมฺ-ปท-จิ-จร-ตรานํ ปรมสฺส วคฺคทฺติโย, อิมินา ทฺวิตฺตํ. นิกฺขมติ,[๒๓] นิปฺผตฺติ,[๒๔] นิจฺฉโย,[๒๕] นิจฺฉรติ,[๒๖]

---

๑ วิสุทฺธิ. ๑/๓๔๙/๔๐๔
๒ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๕๖/๔๔
๓ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๔๐/๓๙
๔ สํ.นิ.อฏฺ. ๒/๑๐๒/๓๖๑
๕ องฺ.สตฺตก. ๒๕/๑๙๓/๓๗๑
๖ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๑๑/๒๕๒
๗ ปฏิสํ.อฏฺ. ๒/๑๕/๓๒๕
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๓๘/๒๔
๙ ขุ.จูฬ. ๓๐/๒๓/๘๑
๑๐ วิ.อฏฺ. ๑/๑๕๗
๑๑ อภิ.วิ. ๓๕/๑/๑
๑๒ ที.ปา. ๑๑/๑๒๐/๗๓
๑๓ วิ.มหาวิ. ๒/๖๓๔/๘๖.
๑๔ วิ.มหาวิ. ๑/๙๓/๖๒
๑๕ วิ.ป. ๘/๔๑๔/๓๖๘
๑๖ อภิ.วิ. ๓๕/๒๔๓/๑๖๕
๑๗ พุทฺธวํ.อฏฺ. ๑/๕/๕๐
๑๘ ขุ.ชา. ๒๘/๑๑๑/๔๙
๑๙ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๗/๖๗
๒๐ วิ.มหาวิ. ๒/๔๕๙/๑
๒๑ ม.อุ. ๑๔/๓๘๒/๓๒๖
๒๒ โมคฺ. ๕/๑๓๕, นีติ. ๑๒๓
๒๓ ม.อุ. ๑๔/๒๐๕/๑๗๒
๒๔ สํ.ส.อฏฺ. ๒/๗๘/๗๖
๒๕ ขุ.อป. ๓๓/๒๖๒/๒๕๓
๒๖ ขุ.ธ. ๒๕/๘๒/๒๙๗

นิตฺถรณํ.[๑]

ตถา **โพ วสฺส** กุว-ทิว-สิว-วชาทีนํ ทฺวิรูปสฺสาติ **ว**การทฺวยสฺส **พ**การทฺวยํ. ยถา กุพฺพนฺโต. เอวํ กุพฺพาโน, กุพฺพนฺติ.[๒] สธาตฺวนฺต-**ย**าเทสสฺส ทฺวิตฺตํ. ทิวติ ทิพฺพติ,[๓] เอวํ ทิพฺพนฺโต, สิพฺพติ,[๔] สิพฺพนฺโต.[๕] ปวชติ ปพฺพชติ,[๖] ปพฺพชนฺโต,[๗] นิวานํ นิพฺพานํ,[๘] นิพฺพุโต,[๙] นิพฺพินฺทติ,[๑๐] อุทยพฺพยํ[๑๑] อิจฺจาทิ.

โล รสฺส[๑๒] ปริ-กรุณาทีนํ กฺวจิ. ปริปนฺโน ปลิปนฺโน,[๑๓] เอวํ ปลิโพโธ,[๑๔] ปลฺลงฺกํ,[๑๕] กรุโณ กลุโน, มหาสาโล,[๑๖] มาลุโต,[๑๗] สุขุมาโล.[๑๘]

โฏ ตสฺส[๑๙] ทุกฺกตาทีนํ กฺวจิ. ยถา ทุกฺกตํ[๒๐] ทุกฺกฏํ,[๒๑] เอวํ สุกฏํ, ปหโฏ,[๒๒] ปตฺถโฏ, อุทฺธโฏ, วิสโฏ[๒๓] อิจฺจาทิ.

โก ตสฺส[๒๔] นิยตาทีนํ กฺวจิ. นิยโต[๒๕] นิยโก.[๒๖]

โย ชสฺส นิชาทิสฺส วา. นิชํปุตฺตํ นิยํปุตฺตํ.

โก คสฺส[๒๗] กุลูปคาทีนํ. กุลูปโค กุลูปโก.[๒๘]

---

๑ ขุ.จูฬ. ๓๐/๒๓/๘๑
๒ ขุ.มหา. ๒๙/๒๙/๘๐
๓ สํ.มหา. ๑๙/๑๑๑๘/๓๙๖
๔ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๖๑/๓๘๑
๕ ชา.อฏฺ. ๕/๓๙๕
๖ ที.ปา. ๑๑/๔๐/๒๕
๗ เถร.อฏฺ. ๑/๒๔
๘ อภิ.ก. ๓๗/๑๒๗/๔๘
๙ ขุ.อป. ๓๓/๕๐/๖๔
๑๐ สํ.ส. ๑๘/๑/๑
๑๑ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๕๐/๕๖
๑๒ โมคฺ. ๑/๕๒, นีติ ๗๘
๑๓ วิ.มหา. ๕/๓๖๕/๑๖๖
๑๔ วิ.ป. ๘/๓๖๖/๓๔๔
๑๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๒๑/๑๒๐
๑๖ ม.ม. ๑๓/๙/๖
๑๗ ขุ.วิ. ๒๖/๕๐/๒๗๐
๑๘ วิ.มหา. ๔/๒๕/๒๐
๑๙ โมคฺ. ๑/๕๒, นีติ. ๗๔
๒๐ ขุ.ขุ. ๒๕/๓๑๔/๗๑
๒๑ วิ.ป. ๘/๑๕๐/๕๔
๒๒ ธมฺม.อฏฺ. ๘/๑๐๙
๒๓ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๑/๕๙
๒๔ โมคฺ. ๑/๕๒, นีติ. ๘๓
๒๕ อภิ.ป. ๔๓/๓๒๙/๔๐๘
๒๖ ขุ.ชา. ๒๘/๖๙๘/๑๙๘
๒๗ นีติ. ๗๗
๒๘ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๑๑๑/๑๒๗

ตถา **โณ นสฺส** ป-ปริอาทิโต.[๑] ปนิธานํ ปณิธานํ.[๒] เอวํ ปณิปาโต,[๓] ปณาโม,[๔] ปณีตํ,[๕] ปริณโต, ปริณาโม, นินฺนโย นิณฺณโย, เอวํ อุณฺณโต,[๖] โอณโต[๗] อิจฺจาทิ.

“ปติอคฺคิ, ปติหญฺญติ” อิตีธ

๔๓. กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส.[๘]

ปติอิจฺเจตสฺส อุปสคฺคสฺส สเร วา พฺยญฺชเน วา ปเร กฺวจิ **ปฏิ**อาเทโส โหติ.

ปุพฺพสฺสรโลโป. ปฏคฺคิ,[๙] ปฏิหญฺญติ.[๑๐]

กฺวจีติ กึ. ปจฺจตฺตํ,[๑๑] ปติลียติ.[๑๒]

“ปุถชโน, ปุถภูตํ” อิตีธ

“อนฺโต”ติ วตฺตเต.

๔๔. ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.[๑๓]

ปุถอิจฺเจตสฺส อนฺโต สโร **อุ**กาโร โหติ พฺยญฺชเน ปเร. ทฺวิตฺตํ. ปุถุชฺชโน,[๑๔] ปุถุภูตํ.[๑๕]

พฺยญฺชเนติ กึ. ปุถ อยํ.

---

๑ โมคฺ. ๑/๕๒, นีติ. ๙๑
๒ ขุ.อป. ๓๓/๑๓๖/๓๑๓
๓ สฺยาม. ปาณิปาโต
๔ สงฺคห.อฏฺ. ๖๒
๕ อภิ.สงฺ. ๓๔/๒๖๙/๘๐
๖ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๑๘/๑๓๓
๗ ขุ.ชา. ๒๘/๕๖/๔๔
๘ กจฺ. ๔๘, นีติ. ๑๓๗
๙ วิ.จูฬ. ๗/๒๙๓/๕๖
๑๐ วิ.จูฬ. ๗/๒๙๕/๖๑
๑๑ อภิ.วิ. ๓๕/๔/๒
๑๒ ปฏิสํ.อฏฺ. ๑/๙/๒๗
๑๓ กจฺ. ๔๙, โมคฺ. ๓/๖๑, นีติ. ๑๒๙
๑๔ ที.สี. ๙/๑๐/๖
๑๕ ที.มหา. ๑๐/๑๖๘/๙๕

“ปุถสฺส อ ปุถ” อิติ สมาเสเนว สิทฺเธ ปุน **อนฺต**คฺคหณาธิกาเรน กฺวจิ อปุถนฺตสฺสาปิ **อุ**ตฺตํ สเร.

มโน อณฺณํ มนุญฺญํ,[๑] เอวํ อิมํ เอวุมํ. ปรโลโป. อิติ เอวํ อิเตฺววํ.[๒] **อุ**การสฺส **ว**กาโร.

“อวกาโส,[๓] อวนทฺโธ, อววทติ, อวสาน” มิตีธ

“กฺวจิ, พฺยญฺชเน”ติ จ วตฺตเต.

๔๕. โอ อวสฺส.[๔]

อวอิจฺเจตสฺส อุปสคฺคสฺส **โอ**กาโร โหติ กฺวจิ พฺยญฺชเน ปเร. โอกาโส,[๕] โอนทฺโธ,[๖] โอวทติ,[๗] โอสานํ.[๘]

กฺวจีติ กึ. อวสานํ,[๙] อวสฺสุสฺสตุ.[๑๐]

พฺยญฺชเนติ กึ. อวยาคมนํ, อเวกฺขติ.[๑๑]

“อวคเต สูริเย, อวคจฺฉติ,[๑๒] อวคเหตฺวา” อิตีธ

“อวสฺเส”ติ วตฺตเต **โอ**คฺคหณญฺจ.

๔๖. ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.[๑๓]

อวสทฺทสฺส อุปปเท ติฏฺฐมานสฺส ตสฺ**โส**การสฺส วิปรีโต จ[๑๔] โหติ พฺยญฺชเน ปเร.

---

๑ ขุ.วิ. ๒๖/๖๔๘/๖๑
๒ โมคฺ. ๑/๓๖
๓ วิ.อฏฺ. ๑/๒๔๒
๔ กจฺ. ๕๐, นีติ. ๑๒๖
๕ วิ.จูฬ. ๖/๗/๑๑
๖ สี. โอนทฺธา
๗ วิ.มหาวิ. ๒/๑๔๘/๑๘๗
๘ ชา.อฏฺ. ๑๐/๑๖๕๔/๒๘๖
๙ มหานิ.อฏฺ. ๑/๕/๘๑
๑๐ ม.ม. ๑๓/๑๘๔/๑๕๙
๑๑ ขุ.ขุ. ๓๐/๘๘/๑๘๙
๑๒ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๕๙/๑๖๗
๑๓ กจฺ. ๗๙
๑๔ สี. อุกาโร.

ตสฺส วิปรีโต **ตพฺพิปรีโต**. อุโปจฺจาริตํ ปทํ **อุปปทํ**.

โอการวิปรีโตติ **อุ**การสฺเสตํ อธิวจนํ. **จ**สทฺโท กตฺถจิ นิวตฺตนตฺโถ. ทฺวิตฺตํ. อุคฺคเต สูริเย,[๑] อุคฺคจฺฉติ,[๒] อุคฺคเหตฺวา.[๓]

“อติปฺป โข ตาว, ปรสตํ, ปรสหสฺสํ” อิตีธ

“อาคโม”ติ วตฺตเต.

๔๗. กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.[๔]

พฺยญฺชเน ปเร กฺวจิ **โอ**การาคโม โหตีติ **อติปฺป-ปร**สทฺเทหิ **โอ**การาคโม, “ยวมท”อิจฺจาทิสุตฺเต **จ**สทฺเทน อติปฺปโต **ค**การาคโม จ.

อติปฺปโค โข ตาว,[๕] ปโรสตํ,[๖] ปโรสหสฺสํ.[๖] เอตฺถ “สรา สเร โลปนฺ”ติ ปุพฺพสฺสรโลโป.

“มนมยํ, อยมยํ” อิตีธ

“มโนคณาทีนนฺ”ติ วตฺตเต.

๔๘. เอเตสโม โลเป.[๗]

เอเตสํ มโนคณาทีนมนฺโต **โอ**ตฺตมาปชฺชเต วิภตฺติโลเป กเต.

มโนมยํ,[๘] อโยมยํ.[๙] เอวํ มโนเสฏฺฐา,[๑๐] อโยปตฺโต,[๑๑] ตโปธโน,

---

๑ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๑/๒๕๐ ๒ วิ.มหา. ๕/๒๖๐/๒๗ ๓ ที.มหา. ๑๐/๑๓๒/๖๕
๔ กจฺ. ๓๖, โมคฺ. ๑/๔๕, นีติ. ๑๓๐
๕ ที.ปา. ๑๑/๑/๑, โมค. ๓/๖๐ ๖ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๑/๒๕, สํ.ส. ๑๕/๒๒๐/๒๓๖, โมคฺ. ๓/๖๐
๗ กจฺ. ๑๘๓, นีติ. ๓๗๕ ๘ ที.สี. ๙/๒๓๖/๗๗ ๙ ชา.อฏฺ. ๗/๑๓๑
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๒/๑๕ ๑๑ วิ.มหาวิ. ๒/๖๐๒/๖๘

ตโมนุโท,[๑] สิโรรุโห, เตโชกสิณํ,[๒] รโชชลฺลํ,[๓] อโหรตฺตํ,[๔] รโหคโต.[๕]

อาทิสทฺเทน อาโปธาตุ,[๖] วาโยธาตุ.[๗]

สีหคติยา **วา**ธิการโต อิธ น ภวติ. มนมตฺเตน, มนจฺฉฏฺฐานํ, อยกปลฺลํ, ตมวิโนทโน,[๘] มนอายตนํ.

อิติ พฺยญฺชนสนฺธิวิธานํ นิฏฺฐิตํ.

๑.๕. นิคฺคหีตสนฺธิวิธาน

อถ นิคฺคหีตสนฺธิ วุจฺจเต.

“ตณฺหํ กโร, รณํ ชโห, สํ ฐิโต, ชุตึ ธโร, สํ มโต” อิตีธ “นิคฺคหีตนฺ”ติ อธิกาโร. “พฺยญฺชเน”ติ วตฺตเต.

๔๙. **วคฺคนฺตํ วา วคฺเค.**[๙]

วคฺคภูเต พฺยญฺชเน ปเร นิคฺคหีตํ โข วคฺคนฺตํ วา ปปฺโปตีติ นิมิตฺตานุสฺวรานํ ฐานาสนฺนวเสน ตพฺพคฺคปญฺจโม โหติ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. เตน “ตณฺหงฺกโร, รณญฺชโห, สณฺฐิโต, ชุตินฺธโร, สมฺมโต”ติอาทีสุ นิจฺจํ.

ตงฺกโรติ ตํ กโรติ, ตงฺขณํ[๑๐] ตํ ขณํ, สงฺคโห[๑๑] สํ คโห, ตงฺฆตํ ตํ ฆตํ. ธมฺมญฺจเร[๑๒] ธมฺมํ จเร, ตญฺฉนฺนํ ตํ ฉนฺนํ, ตญฺชาตํ ตํ ชาตํ,

---

๑ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑๐๔/๒๑๖ ๒ อภิ.ก. ๓๗/๓๒๙/๑๗๐ ๓ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๔๑/๔๑
๔ ขุ.อป. ๓๒/๔๔๖/๕๔ ๕ ขุ.ชา. ๒๗/๓๒๗/๓๖๙ ๖ ที.สี. ๙/๔๙๒/๒๒๐
๗ ที.สี. ๙/๔๘๘/๒๑๘ ๘ ธมฺม.อฏฺ. ๑/๓๘ ๙ กจฺ. ๓๑, โมคฺ. ๑/๔๑, นีติ. ๑๓๘-๙
๑๐ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๒๔๐/๒๒๓ ๑๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๖/๔ ๑๒ ขุ.อป. ๓๓/๔๐๑/๓๙๗

ตญฺญาณํ ตํ ญาณํ. ตณฺฐานํ[๑] ตํ ฐานํ, ตณฺฑหติ ตํ ฑหติ. ตนฺตโนติ ตํ ตโนติ, ตนฺถิรํ ตํ ถิรํ, ตนฺทานํ ตํ ทานํ, ตนฺธนํ ตํ ธนํ, ตนฺนิจฺจุตํ ตํ นิจฺจุตํ. ตมฺปตฺโต ตํ ปตฺโต, ตมฺผลํ ตํ ผลํ, เตสมฺโพโธ เตสํ โพโธ, สมฺภูโต[๒] สํ ภูโต, ตมฺมิตฺตํ ตํ มิตฺตํ. กิงฺกโต กึ กโต, ทาตุงฺคโต ทาตุํ คโตติเอวมาทีสุ วิกปฺเปน.

อิธ น ภวติ. น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ,[๓] สรณํ คจฺฉามิ.[๔]

สติ โจปริ **วา**คฺคหเณ วิชฺฌนฺตเร วา อิธ **วา**คฺคหณกรณ-มตฺถนฺตรวิญฺญาปนตฺถํ. เตน นิคฺคหีตสฺส **สํ**อุปสคฺค-**ปุม**นฺตสฺส เล **ล**กาโร. ยถา ปฏิสํลีโน ปฏิสลฺลีโน,[๕] เอวํ ปฏิสลฺลาโน,[๖] สลฺลกฺขณา,[๗] สลฺเลโข,[๘] สลฺลาโป,[๙] ปุํลิงฺคํ ปุลฺลิงฺคํ.[๑๐]

“ปจฺจตฺตํ เอว, ตํ เอว, ตํ หิ ตสฺส, เอวํ หิ โว” อิตีธ

“วา”ติ อธิกาโร.

๕๐. เอเห ญํ.[๑๑]

เอการ**ห**กาเร ปเร นิคฺคหีตํ โข **ญ**การํ ปปฺโปติ วา. **เอ**กาเร **ญ**าเทสสฺส ทฺวิภาโว.

ปจฺจตฺตญฺเญว[๑๒] ปจฺจตฺตํ เอว, ตญฺเญว[๑๓] ตํ เอว, ตญฺหิ[๑๔] ตสฺส ตํ หิ ตสฺส, เอวญฺหิ[๑๕] โว เอวํ หิ โว.

---

๑ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๕๗/๖๗
๒ ที.สี.อฏฺ. ๑/๘๕/๑๑๑
๓ สํ.ส. ๑๕/๑๐๓/๖๘
๔ วิ.มหา. ๔/๒๗/๒๒
๕ สํ.ส. ๑๕/๑๗๘/๑๗๘
๖ องฺ.ทสก. ๒๔/๘๗/๑๓๔
๗ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๖/๒๔
๘ ม.มู. ๑๒/๘๓/๕๖
๙ ที.อฏฺ. ๑/๒๙๐/๒๔๙
๑๐ ปฏิสํ.อฏฺ. ๒/๑๔๐/๖๖
๑๑ กจฺ. ๓๒, โมคฺ. ๑/๔๒, นีติ. ๑๔๐
๑๒ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๒๗/๒๐
๑๓ อภิ.ก. ๓๗/๒๘๘/๑๑๖
๑๔ ม.มู. ๑๒/๓๐/๑๘
๑๕ สํ.นิ. ๑๖/๑๘๔/๒๓๐

วฺวตฺถิตวิภาสตฺตา **วา**สทฺทสฺส **เอว-หิ**นิปาตโต อญฺญตฺถ น โหติ. ยถา เอวเมตํ,[๑] เอวํ โหติ.

“สํโยโค, สํโยชนํ, สํยโต, สํยาจิกาย, ยํ ยเทว, อานนฺตริกํ ยมาหุ” อิตีธ

“ณ”มิติ วตฺตเต.

๕๑. ส เย จ.[๒]

นิคฺคหีตํ โข **ย**กาเร ปเร **สห ย**กาเรน **ณ**การํ ปปฺโปติ วา. **ณา**เทสสฺส[๓] ทฺวิตฺตํ.

สญฺโญโค สํโยโค,[๔] สญฺโญชนํ สํโยชนํ,[๕] สญฺญโต สํยโต,[๖] สญฺญาจิกาย สํยาจิกาย,[๗] ยญฺญเทว ยํ ยเทว,[๘] อานนฺตริกญฺญมาหุ[๙] อานนฺตริกํ ยมาหุ.

วาสทฺทสฺส วฺวตฺถิตวิภาสตฺตาว **สํ**ปทนฺตโต จ สพฺพนาม-**ย**การปรโต จ นิคฺคหีตา อญฺญตฺถ น โหติ. ยถา เอตํ โยชนํ, ตํ ยานํ,[๑๐] สรณํ ยนฺติ.[๑๑]

เอตฺถ จ “สห เย จา”ติ วตฺตพฺเพ “ส เย จา”ติ วจนโต สุตฺตนฺเตสุ สุขุจฺจารณตฺถมกฺขรโลโปปีติ ทฏฺฐพฺพํ. เตน ปฏิสงฺขาย โยนิโส ปฏิสงฺขา โยนิโส,[๑๒] สยํ อภิญฺญาย สจฺฉิกตฺวา[๑๓] สยํ อภิญฺญา

---

๑ ขุ.สุ. ๒๕/๑๑๒๒/๕๔๘ ๒ กจฺ. ๓๓, โมคฺ. ๑/๔๓, นีติ. ๑๔๑ ๓ สี. สยาเทสสฺส.
๔ ขุ.ปฏิ. ๓๑/๑๒๙/๑๔๖ ๕ ขุ.ขุ. ๒๕/๔๗/๒๖๙ ๖ ขุ.วิ. ๒๖/๔๘๕/๒๐๘
๗ วิ.อฏฺ. ๒/๓๕๕/๖๔ ๘ ที.สี. ๙/๒๓๙/๗๙ ๙ ขุ.ขุ. ๒๕/๕/๖
๑๐ ขุ.อป. ๓๒/๑๖๗/๔๙๑ ๑๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๘๘/๕๐ ๑๒ ม.มู. ๑๒/๒๒/๑๓
๑๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑/๑

สจฺฉิกตฺวา, ปริเยสนาย ปริเยสนาติอาทิ สิชฺฌติ.

"ตํ อหํ พฺรูมิ, ยํ อาหุ, ธนํ เอว, กึ เอตํ, นินฺทิตุํ อรหติ, ยํ อนิจฺจํ, ตํ อนตฺตา, เอตํ อโวจ, เอตํ เอว" อิจฺจตฺร

๕๒. มทา สเร.[๑]

นิคฺคหีตสฺส โข สเร ปเร **ม**การ**ท**การาเทสา โหนฺติ วา.

เอตฺถ จ **วา**สทฺทาธิการสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา **ท**กาโร **ยเตต**สทฺทโต ปรสฺเสว.

ตมหํ พฺรูมิ,[๒] ยมาหุ,[๓] ธนเมว,[๔] กิเมตํ,[๕] นินฺทิตุมรหติ,[๖] ยทนิจฺจํ,[๗] ตทนตฺตา,[๘] เอตทโวจ,[๙] เอตเทว.[๑๐]

วาติ กึ. ตํ อหํ,[๑๑] เอตํ เอว, อกฺโกจฺฉิ มํ อวธิ มํ.[๑๒]

เอตฺถ จ "มทา"ติ โยควิภาเคน พฺยญฺชเนปิ วา **ม**กาโร. เตน "พุทฺธมฺ สรณมฺ คจฺฉามี"ติอาทิ[๑๓] สิชฺฌติ.

"ตาสํ อหํ สนฺติเก, วิทูนํ อคฺคํ, ตสฺส อทาสึ อหํ" อิตีธ "สเร"ติ วตฺตเต.

๕๓. กฺวจิ โลปํ.[๑๔]

นิคฺคหีตํ โข สเร ปเร โลปํ ปปฺโปติ กฺวจิ ฉนฺทานุรกฺขเณ

---

๑ กจฺ. ๓๔, โมคฺ. ๑/๔๔, นีติ. ๑๔๒-๕
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๓๘๕/๘๔
๓ ขุ.มหา. ๒๙/๑๐๒/๒๑๘
๔ ขุ.วิ. ๒๖/๓๐๐/๑๘๕
๕ สํ.ข. ๑๗/๘๙/๑๐๓
๖ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๖/๙
๗ สํ.ข. ๑๗/๔๕/๓๗
๘ สํ.ข. ๑๗/๔๕/๓๗
๙ ๓๕-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๑๐ สํ.นิ. ๑๖/๗๔/๑๒๙
๑๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๓๕๒/๔๐๐
๑๒ วิ.มหา. ๕/๔๖๔/๒๔๖
๑๓ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๒๓
๑๔ กจฺ. ๓๘, โมคฺ. ๑/๓๙, นีติ. ๑๔

สุขุจฺจารณฏฺฐาเน. ปุพฺพสฺสรโลโป. ปรสฺส อสํโยคนฺตสฺส ทีโฆ.

ตาสาหํ สนฺติเก,[๑] วิทูนคฺคํ, ตสฺส อทาสาหํ, ตถาคตาหํ, เอวาหํ,[๒] กฺยาหํ.[๓]

กฺวจีติ กึ. เอวมสฺส,[๔] กิมหํ.

"อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ, เอตํ พุทฺธานํ สาสนํ, สํรตฺโต, สํราโค, สํรมฺโภ, อวิสํหาโร, จิรํ ปวาสึ, คนฺตุํ กาโม, คนฺตุํ มโน" อิตีธ

"กฺวจิ โลปนฺ"ติ วตฺตเต.

๕๔. **พฺยญฺชเน จ.**[๕]

นิคฺคหีตํ โข พฺยญฺชเน จ ปเร โลปํ ปปฺโปติ กฺวจิ ฉนฺทานุรกฺขณาทิมฺหิ. **ร**การ**ห**กาเรสุ อุปสคฺคนฺตสฺส ทีโฆ.

อริยสจฺจาน ทสฺสนํ,[๖] เอตํ พุทฺธาน สาสนํ,[๗] สารตฺโต,[๘] สาราโค,[๙] สารมฺโภ,[๑๐] อวิสาหาโร,[๑๑] จิรปฺปวาสึ.[๑๒] ทฺวิตฺตํ. คนฺตุกาโม,[๑๓] คนฺตุมโน.

กฺวจีติ กึ. เอตํ มงฺคลมุตฺตมํ.[๑๔]

"กตํ อิติ, กึ อิติ, อภินนฺทุํ อิติ, อุตฺตตฺตํ อิว, จกฺกํ อิว,

---

๑ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๗๐๙/๓๕
๒ ขุ.อป. ๓๓/๑๙/๒๗
๓ วิ.จูฬ. ๗/๒๖๕/๒๗
๔ วิ.มหา. ๔/๖๕/๕๘, สี. เอวมยํ
๕ กจฺ. ๓๙, โมคฺ. ๑/๓๙, นีติ. ๑๔๗
๖ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๑/๔
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๓/๔๙
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๖๗/๔๕
๙ อภิ.วิ. ๓๕/๒๖๕/๑๘๓
๑๐ ขุ.มหา. ๒๙/๕/๑๐
๑๑ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๑/๒๓
๑๒ ขุ.ธ. ๒๕/๒๑๙/๕๕
๑๓ วิ.มหาวิ. ๒/๖๔๙/๙๔
๑๔ ขุ.ขุ. ๒๕/๑๒/๔

กลึ อิว, หลํ อิทานิ, กึ อิทานิ, ตฺวํ อสิ, อิทํ อปิ, อุตฺตรึ อปิ, ทาตุํ อปิ, สทิสํ เอว” อิตีธ

“นิคฺคหีตมฺหา, โลปนฺ”ติ จ วตฺตเต.

๕๕. ปโร วา สโร.[๑]

นิคฺคหีตมฺหา ปโร สโร โลปํ ปปฺโปติ วา.

นิคฺคหีตสฺส วคฺคนฺตตฺตํ.

กตนฺติ,[๒] กินฺติ,[๓] อภินนฺทุนฺติ,[๔] อุตฺตตฺตํว, จกฺกํว,[๕] กลึว,[๖] หลนฺทานิ,[๗] กินฺทานิ,[๘] ตฺวํสิ,[๙] อิทมฺปิ,[๑๐] อุตฺตริมฺปิ,[๑๑] ทาตุมฺปิ,[๑๒] สทิสํว.

วาติ กึ. กตํ อิติ, กิมิติ,[๑๓] ทาตุมปิ, สามํ เอว.

อยมฺปิ **วา**สทฺทสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา อิตีวีทานิสีเปวาทิโต อญฺญตฺถ น โหติ. ยถา อหํ เอตฺถ, เอตํ อโหสิ.

“เอวํ อสฺส เต อาสวา, ปุปฺผํ อสฺสา อุปฺปชฺชิ” อิตีธ สเร ปเร ลุตฺเต

วิปริณาเมน “ปรสฺมึ, สเร, ลุตฺเต”ติ จ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๔๐, โมคฺ. ๑/๔๐, นีติ. ๑๔๘
๒ วิ.จูฬ. ๖/๑๙๓/๒๒๗
๓ วิ.มหา. ๔/๖๖/๖๒
๔ ที.สี. ๙/๑๔๙/๔๖
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๓/๑๙๖
๖ ขุ.ธ. ๒๕/๒๕๒/๖๐
๗ วิ.มหา. ๔/๗/๗
๘ วิ.มหา. ๔/๑๒๙/๑๔๐
๙ ขุ.ชา. ๒๗/๘๕/๒๒๓
๑๐ ที.สี. ๙/๒๒๗/๗๕
๑๑ ม.อุ. ๑๔/๒๕๒/๒๒๐
๑๒ ม.อุ.อฏฺ. ๓/๓๘๐/๒๓๐
๑๓ วิสุทฺธิ.ฏี. ๒/๑๐๒/๑๒๒

๕๖. **พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.**[๑]

นิคฺคหีตมฺหา ปรสฺมึ สเร ลุตฺเต พฺยญฺชโน สญฺโญโค เจ, **วิสญฺโญโคว** โหตีติ สํโยเคกเทสสฺส ปุริมพฺยญฺชนสฺส โลโป.

ทฺวินฺนํ พฺยญฺชนานเมกตฺร จิติ **สญฺโญโค**. อิธ ปน สํยุชฺชตีติ **สญฺโญโค**, ปุริโม วณฺโณ. วิคโต สญฺโญโค อสฺสาติ **วิสญฺโญโค**, ปโร.

เอวํส เต อาสวา,[๒] ปุปฺผํสา อุปฺปชฺชิ.[๓]

ลุตฺเตติ กึ. เอวมสฺส.[๔]

จสทฺเทน ติณฺณํ พฺยญฺชนานํ สรูปสํโยโคปิ วิสญฺโญโค โหติ. ยถา อคฺยาคารํ,[๕] วุตฺยสฺส.

"จกฺขุ อุทปาทิ, อว สิโร, ยาว จิธ ภิกฺขเว, อณุ ถูลานิ, ต สมฺปยุตฺตา" อิตีธ

"สเร, อาคโม, กฺวจิ, พฺยญฺชเน"ติ จ วตฺตเต.

๕๗. **นิคฺคหีตญฺจ.**[๖]

นิคฺคหีตญฺจ อาคโม โหติ สเร วา พฺยญฺชเน วา กฺวจิ สุขุจฺจารณฏฺฐาเน. นิคฺคหีตสฺส รสฺสานุคตตฺตา รสฺสโตเยวายํ.

จกฺขุํ อุทปาทิ,[๗] อวํสิโร,[๘] ยาวญฺจิธ ภิกฺขเว,[๙] อณุํถูลานิ,[๑๐]

---

๑ กจฺ. ๔๑, โมคฺ. ๑/๕๓, นีติ. ๑๓๕
๒ ม.มู. ๑๒/๒๒/๑๓
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๓๖/๒๒
๔ ๕๓-สุตฺเต ปสฺสิตพฺพํ.
๕ วิ.มหาวิ. ๒/๓๒๖/๒๗๐
๖ กจฺ. ๓๗, โมคฺ. ๑/๓๘, นีติ. ๑๔๖
๗ วิ.มหา. ๔/๑๕/๑๔
๘ ขุ.ชา. ๒๗/๓๓/๒๔๒
๙ สํ.นิ. ๑๖/๑๒๕/๑๗๓ (ยาวญฺจิทํ)
๑๐ ขุ.ธ. ๒๕/๒๖๕/๖๒

ตํสมฺปยุตฺตา, เอวํ ตงฺขเณ, ตํสภาโว.

กฺวจีติ กึ. น หิ เอเตหิ,[๑] อิธ เจว.[๒]

“เอวํ วุตฺเต, ตํ สาธุ, เอกํ สมยํ ภควา, อคฺคึว สนฺธมํ” อิตีธ โลปาเทสการิเย สมฺปตฺเต เยภุยฺเยน ตทปวาทตฺถมาห.

๕๘. อํ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตํ.[๓]

นิคฺคหีตํ โข พฺยญฺชเน ปเร **อํ**อิติ โหติ.

อกาโร อุจฺจารณตฺโถ. “สรโลโป”ติอาทินา ปุพฺพสฺสรโลโป วา.

เอวํ วุตฺเต,[๔] ตํ สาธุ, เอกํ สมยํ ภควา,[๕] อคฺคึว สนฺธมํ.[๖]

อิธ อวุตฺตวิเสสานมฺปิ วุตฺตนยาติเทสตฺถมติเทสมาห.

๕๙. อนุปทิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโต.[๗]

เย อิธ อมฺเหหิ วิเสสโต น อุปทิฏฺฐา อุปสคฺคนิปาตาทโย, เตสํ วุตฺตโยคโต วุตฺตนเยน สรสนฺธาทีสุ วุตฺตนยานุสาเรน รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.

เตน “โท ธสฺส จา”ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน ปริยาทีนํ ร-ห-นาทิ-วณฺณสฺส วิปริยาโย ย-วาทีหิ,[๘] ยถา ปริยุทาหาสิ ปยิรุทาหาสิ,[๙] อริยสฺส อยิรสฺส, พหุวาพาโธ พวฺหาพาโธ,[๑๐] น อภิเนยฺย อนภิเนยฺย.[๑๑]

---

๑ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑๘/๗๑
๒ ขุ.วิ. ๒๖/๑๗๑/๒๖
๓ กจฺ. ๓๐, นีติ. ๑๕๓
๔ วิ.มหาวิ. ๑/๑๕/๗
๕ ม.ม. ๑๒/๑/๑
๖ ขุ.ชา. ๒๗/๔/๒
๗ กจฺ. ๕๑, นีติ. ๑๕๐,๑๕๔
๘ ก. รยาทิวณฺณวิปริยโย.
๙ ที.มหา. ๑๐/๒๙๖/๑๙๐
๑๐ โมคฺ. ๑/๕๑
๑๑ วิ.มหาวิ. ๑/๓๔๘/๒๖๓

“ตํ อิมินาปิ ชานาถา”ติ เอตฺถ “ปโร วา สโร”ติ สเร ลุตฺเต “ตฺตฺราการโร”ติ โยควิภาเคน **อ**กาโร นิคฺคหีตสฺส **ท**กาโร. ตทมินาปิ ชานาถ[1] อิจฺจาทิ.

อิติ นิคฺคหีตสนฺธิวิธานํ นิฏฺฐิตํ.

สญฺญาวิธานํ สรสนฺธิ สนฺธิ
นิเสธนํ พฺยญฺชนสนฺธิ สนฺธิ
โย นิคฺคหีตสฺส จ สนฺธิกปฺเป
สุนิจฺฉโย โสปิ มเยตฺถ วุตฺโต.[2]

อิติ ปทรูปสิทฺธิยํ สนฺธิกณฺโฑ ปจโม.

---

๑ ขุ.อิติ. ๒๕/๘๙/๓๐๖ ๒ อุปชาติคาถา“